

ПОСТКОНФЛІКТНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

*Видання підготовлене науково-дослідним і медійним
«Центром постконфліктного врегулювання»*

Науково-дослідний і медійний
«Центр постконфліктного врегулювання»

вул. Герцена 7, ап. 9, Київ, Україна, 04050
post.conflict.resolution@gmail.com

ЗМІСТ

Інформація про науково-дослідний і медійний «Центр постконфліктного врегулювання»	4
Основні принципи постконфліктного врегулювання в Україні	7
Аналітична довідка «Міжнародний досвід застосування амністії в контексті збройних конфліктів»	10
Аналітична довідка «Постконфліктне врегулювання»	43

ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ І МЕДІЙНИЙ «ЦЕНТР ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ»

Учасниками науково-дослідного і медійного «Центру постконфліктного врегулювання» є Інститут міжнародних відносин КНУТШ, ВУГО «Українська асоціація міжнародного права», ГО «Національний експертний інститут», Юридична фірма «Проксен», Благодійний фонд «Герої Майдану», ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень».

У зв'язку з агресією Російської Федерації проти України, яка розпочалася на початку 2014 року, питання постконфліктного врегулювання є надважливими для України. В той же час, саме постконфліктне врегулювання є складним явищем; ані в міжнародному праві, ані в міжнародних відносинах не були розроблені універсальні підходи чи принципи, які б могли бути застосовані за наслідками будь-якого збройного конфлікту. Саме тому важливою є фахова розробка відповідної стратегії для України та забезпечення її реалізації.

Проект поєднує в собі дві складові: науково-дослідну та медійну. Перша передбачає розробку необхідних концепцій та документів, проведення конференцій, круглих столів та громадських обговорень. Друга має на меті просвітницьку діяльність серед населення, розповсюдження друкованих матеріалів, підготовку соціальних роликів тощо.

Центр, об'єднуючи фахових юристів та активних громадських діячів, стане платформою для відновлення миру в Україні; забезпечуватиме справедливе примирення; сприятиме встановленню правди про конфлікт; допоможе інтегрувати всіх громадян України до процесу розбудови єдиної мирної України.

Проект має на меті сприяння утвердженню миру в Україні, просвітницьку діяльність з метою об'єднання всього населення навколо єдиного бачення майбутнього держави.

Науково-дослідний і медійний «Центр постконфліктного врегулювання» має такі пріоритетні напрямки діяльності:

- дослідження та аналіз можливих шляхів врегулювання україно-російського збройного конфлікту, який розпочався з окупації та протиправної анексії Криму Російською Федерацією і продовжився на сході України;
- вивчення інших сучасних конфліктів, що мають значення для національних інтересів України, та шляхів їхнього врегулювання;
- розробка стратегії постконфліктного врегулювання;
- підготовка дорожньої карти імплементації стратегії постконфліктного врегулювання;
- участь в організації та проведенні просвітницької діяльності (лекцій, семінарів, конференцій, круглих столів тощо);
- створення умов для обговорення проблем постконфліктного врегулювання із широким залученням представників громадськості;
- медійне висвітлення питань постконфліктного врегулювання;
- проведення досліджень з питань, пов'язаних з постконфліктним врегулюванням;
- співпраця з органами державної влади, політичними партіями, громадськими організаціями, міжнародними установами і організаціями, розробка відповідних рекомендацій, концепцій, нормативно-правових актів, які можуть бути використані в ході постконфліктного врегулювання;
- надання експертних висновків для державних установ, громадських та міжнародних організацій;
- вивчення міжнародного досвіду врегулювання конфліктів інструментом медіаторства;
- вивчення ролі ключових європейських інституцій у врегулюванні міжнародних конфліктів;
- сприяння захисту прав і свобод громадян України, перш за все, осіб, які стали жертвами конфлікту та/або проживали на окупованих територіях, внутрішньо переміщених осіб, осіб, які захищали суверенітет і територіальну цілісність України;
- організація та видання наукових та інформаційних видань щодо постконфліктного врегулювання;
- поширення інформації про необхідність проведення ефективного постконфліктного врегулювання для забезпечення миру та злагоди в єдиній Україні.

Зasadничою основою проекту є Основні принципи постконфліктного врегулювання в Україні. Проект буде реалізовано в два етапи:

- розробка загальних підходів та концепції постконфліктного врегулювання;
- поширення просвітницької та наукової продукції.

Центр має як теоретичну, так і практичну мету. В рамках теоретичної роботи будуть підготовлені основні документи для розуміння та імплементації постконфліктного врегулювання в Україні; в рамках практичної роботи будуть створені необхідні нормативно-правові акти, підготовлені просвітницькі соціальні ролики, розроблені тематичні брошури та журнали. Також буде проведене інклюзивне суспільне обговорення в рамках соціопитувань, лекцій, круглих столів, конференцій тощо. Планується видання тематичного журналу та посібників для населення, зокрема:

- посібника для внутрішньо переміщених осіб;
- посібника для учасників АТО;
- посібника для осіб, які під час конфлікту проживали на окупованих територіях;
- посібника для представників влади (державних службовців) щодо постконфліктного врегулювання;
- загального посібника для українців щодо постконфліктного врегулювання, яке відбуватиметься за наслідками агресії Російської Федерації.

Результатами реалізації проекту буде:

- підготовка та імплементація концепції постконфліктного врегулювання;
- досягнення справедливого примирення та сталого миру;
- відновлення порушених прав людини, верховенства права та законності;
- краще розуміння українським суспільством важливості постконфліктного примирення та його основних напрямків;
- соціальна реінтеграція груп осіб, життя яких суттєво змінилося внаслідок конфлікту.

Своєчасність проекту пояснюється тим, що наразі існує потреба відновлення миру в Україні, при цьому підходи до постконфліктного врегулювання мають бути розроблені заздалегідь, а суспільство має розуміти необхідність такого врегулювання, будучи причетним до розробки його концепції.

Діяльність Центру базується на принципах:

- поваги до особистої думки та гідності кожного члена Центру;
- колективності у роботі Центру та його органів в поєднанні з особистою відповідальністю кожного члена за виконання своїх обов'язків та доручень;
- відкритості, гласності і прозорості.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

---

1. Загальні засади

1.1. Постконфліктне врегулювання в Україні – всеохоплююча та системна сукупність заходів, спрямованих на розбудову довгострокового та сталого миру, утвердження верховенства права, захист прав і свобод людини, об'єднання всього українського суспільства навколо спільної стратегії розвитку держави.

1.2. Постконфліктне врегулювання є необхідним у зв'язку з агресією Російської Федерації, яка розпочалася з окупації та незаконної анексії Криму і продовжилася на Сході України.

1.3. Постконфліктне врегулювання в Україні актуальне у зв'язку з перебуванням частини української території під окупацією Російської Федерації та здійсненням Росією інформаційної агресії, яка мала значний вплив на тимчасово непідконтрольних Україні територіях. Важливою є постконфліктна соціальна реінтеграція осіб, які стали безпосередніми жертвами ворожої політики Російської Федерації, а також відновлення мирного життя на всій території України.

1.4. Постконфліктне врегулювання в Україні, враховуючи кращий світовий досвід та вимоги міжнародного права, є унікальним, самобутнім і спрямованим на ефективне відновлення мирного життя в Україні.

1.5. Завданнями постконфліктного врегулювання в Україні є відновлення та розбудова миру, сприяння економічному розвитку та добробуту населення, захист прав і свобод людини, утвердження верховенства права та справедливості, збереження та поширення історичної правди про збройний конфлікт та його винуватців.

2. Загальні принципи постконфліктного врегулювання

2.1. Загальними принципами постконфліктного врегулювання в Україні є:

- справедливість, добросовісність і розумність;
- рівність всіх громадян і відсутність дискримінації;
- прозорість, відкритість і транспарентність;
- інклюзивність;
- системність і всеосяжність;
- верховенство права;
- повага до прав і свобод людини і громадянина;
- дотримання норм і принципів міжнародного права.

2.1. Постконфліктне врегулювання в Україні здійснюється на основі узгодженої стратегії із врахуванням інтересів всіх громадян; воно не може бути використане будь-ким для досягнення особистих цілей. Постконфліктне врегулювання, будучи справедливим, відновлює у громадян довіру до держави, її органів та інституцій, утверджує взаєморозуміння та взаємоповагу.

2.2. Постконфліктне врегулювання в Україні базується на рівності всіх громадян. В ході постконфліктного врегулювання заборонено встановлення привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Постконфліктне врегулювання може передбачати позитивну дискримінацію для осіб, які особливо постраждали внаслідок конфлікту та / або потребують додаткової підтримки від держави та громадянського суспільства.

2.3. Підходи до постконфліктного врегулювання в Україні напрацьовуються публічно та відкрито; постконфліктне врегулювання спрямоване на поширення правдивої та повної інформації про російську агресію проти України та скоєні в ході конфлікту злочини.

2.4. Постконфліктне врегулювання в Україні спрямоване на залучення широких верств суспільства до загальнонаціональної дискусії та розбудови сталого миру.

2.5. Постконфліктне врегулювання в Україні враховує всі сфери суспільного життя і поєднує різні підходи до відновлення миру та нівелювання негативних наслідків конфлікту.

2.6. Постконфліктне врегулювання в Україні сприяє утвердженню верховенства права, здійснюється у відповідності до норм законодавства України, спрямоване на підвищення рівня правової свідомості Українців.

2.7. Постконфліктне врегулювання в Україні ґрунтується на повазі до прав і свобод людини і громадянина.

2.8. Постконфліктне врегулювання в Україні враховує зобов'язання України згідно з міжнародним правом.

3. Спеціальні принципи постконфліктного врегулювання в Україні

3.1. Постконфліктне врегулювання в Україні спрямоване на забезпечення національних інтересів України, збереження територіальної цілісності України, утвердження її суверенітету та незалежності.

3.2. Постконфліктне врегулювання в Україні має на меті встановлення та поширення історичної правди про агресію Російської Федерації проти України, увіковічення пам'яті про героїзм українців, які захищали незалежність і територіальну цілісність держави в ході збройного конфлікту.

3.3. Постконфліктне врегулювання враховує інтереси та права осіб, які стали жертвами конфлікту та/або проживали на окупованих територіях, внутрішньо переміщених осіб, осіб, які захищали суверенітет і територіальну цілісність України. Зокрема, постконфліктне врегулювання гарантує суспільну реінтеграцію таких осіб та соціальний захист.

3.4. Постконфліктне врегулювання в Україні, передбачаючи ряд компромісів (наприклад, амністію), ґрунтується на захисті проукраїнських та державницьких позицій, незворотності європейського вектору розвитку України, непорушності здобутків Революції Гідності.

3.5. Справедливе та ефективне постконфліктне врегулювання є запорукою примирення в Україні і миру та стабільності в регіоні та у світі в цілому.

4. Принципи постконфліктного врегулювання з Російською Федерацією

4.1. Постконфліктне врегулювання з Російською Федерацією можливе після деокупації всіх українських територій (зокрема, Криму і окремих районів Донецької та Луганської областей), звільнення Росією всіх українських в'язнів, виплати належної компенсації за агресію.

4.2. Постконфліктні двосторонні відносини Російської Федерації та України будуть будуватися виключно на засадах міжнародного права, а не на основі стратегічного партнерства чи дружнього співіснування.

4.3. Україна відмовляється від утворення будь-яких інтеграційних об'єднань з Російською Федерацією.

4.4. Постконфліктне врегулювання з Російською Федерацією стосуватиметься виключно двосторонніх відносин між двома державами і не може жодним чином охоплювати питань внутрішньої політики України чи вектору її зовнішньополітичного розвитку.

Аналітична довідка

«МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЇ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»

ВСТУП

У зв'язку з подіями, що відбуваються на Сході на Україні, ходом та змістом переговорів щодо врегулювання даної ситуації в експертних колах почастишали дискусії з приводу можливого проведення амністії чи надання імунітетів для збройних формувань, які тимчасово контролюють територію окремих районів Донецької та Луганської областей.

Зокрема, зі слів Міністра закордонних справ України, Павла Клімкіна, ідея щодо надання тимчасових імунітетів була запропонована французькою стороною під час зустрічі лідерів країн «Норманської четвірки» у Парижі 02 жовтня 2015 року. Пан Міністр зазначив, що «будь-які тимчасові імунітети від кримінального переслідування нікого не звільняють від повномасштабної амністії. Амністія може відбутися тільки тоді, коли у нас на місцях будуть повністю органи прокуратури, які знаходяться в межах українського законодавства, та суди, які діють у рамках українського законодавства» [1].

Водночас спеціальний представник ОБСЄ Мартін Сайдік заявив, що один із координаторів ОБСЄ у переговорних робочих підгрупах розробив робочий документ щодо амністії. Також було зазначено, що проєкт є ініціативою ОБСЄ, а неофіційний документ про принципи та порядок надання амністії бойовикам було розроблено на основі письмових пропозицій сторін і учасники переговорів ще будуть його обговорювати. Варто зазначити, що деякі засоби масової інформації, посилаючись на заяву спеціального представника ОБСЄ, зробили публікації щодо того, що 15 грудня 2015 року на переговорах Тристоронньої контактної групи з питань України в Мінську було «сформовано неофіційний робочий документ із питань амністії учасникам бойових дій на Донбасі» [2]. Уповно-

важений Президента з мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях Ірина Геращенко зазначила, що ані під час зустрічі політичної підгрупи в Мінську, ані гуманітарної жодний проект закону не обговорювався і не приймався. Пані Геращенко також зазначила, що закон про амністію уповноважений приймати лише парламент і саме там проект даного закону буде обговорюватися [3].

Очевидно, що дана інформація в цьому випадку є неоднозначною, часом навіть протилежною, так само, як і реакція суспільства, юристів, науковців на дані заяви. Метою даного дослідження є детальне вивчення поняття «амністія», його нормативне закріплення на національному та міжнародному рівнях. Особлива увага приділяється міжнародному досвіду та позиції авторитетних міжнародних організацій.

1. Мета надання амністії / імунітету

У першу чергу варто з'ясувати значення терміну амністія. Слово «амністія» походить від грецького «amnesia», яке означає швидше забуття, аніж прощення за здійснений злочин, за яке вже було призначено покарання відповідно до кримінального права.

Тематичний посібник, підготовлений *Управлінням Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ)* під **амністією** пропонує розуміти правові заходи, що **застосовуються з метою**:

- a) заборони в майбутньому кримінального переслідування і, у деяких випадках, подання цивільного позову щодо певних осіб або категорій осіб у зв'язку з зазначеним злочином, скоєним до оголошення амністії;
- b) звільнення, яке має зворотну силу і застосовується до встановленої раніше кримінальної відповідальності.

Амністії не звільняють від кримінальної відповідальності за ще не скоєні злочини, інакше це розцінювалося б як спонукання до порушення закону.

Вказане визначення амністії відрізняється від помилування, офіційного акту, який звільняє засудженого злочинця чи злочинців від відбування покарання (покарань) повністю або частково, не скасовуючи при цьому відповідного засудження. Часто держави користуються широким колом термінів, включаючи помилування і акт милосердя, для позначення законів, які підпадають під визначення амністії [4]. Згідно з українським законодавством помилування є індивідуальним актом стосовно визначеної особи, амністія ж стосується всіх осіб, які підпадають під певну категорію [5].

Амністії також відрізняються від різних форм офіційного імунітету в міжнародному праві, наприклад, імунітету глави держави та диплома-

тичного імунітету. У тій мірі і протягом того терміну, на який він розрахований, такий імунітет захищає посадових осіб від юрисдикції іноземної держави, проте він не повинен звільняти їх від відповідальності за грубі порушення прав людини. Відповідно до винесеного Міжнародним Судом ООН рішення щодо офіційного імунітету одного з міністрів закордонних справ, *імунітет* від юрисдикції, яким наділені діючі міністри закордонних справ, не означає, що вони користуються *імунітетом* від будь-яких скоєних ними злочинів, незалежно від їх тяжкості. Імунітет від кримінальної юрисдикції і індивідуальна кримінальна відповідальність – абсолютно різні поняття. Юрисдикційний імунітет цілком може перешкоджати судовому переслідуванню на якийсь термін або за якийсь злочин; проте він не може *звільнити* наділену ним особу від будь-якої кримінальної відповідальності [6].

Особливості амністії. Звільнення від кримінального переслідування і, можливо, від цивільно-правової відповідальності, отримане за допомогою амністії, як правило, обмежене поведінкою, що мала місце під час вказаного терміну і / або пов'язаного із зазначеною подією чи обставиною, наприклад, збройним конфліктом.

Світовий досвід багатий на застосування амністії в різних країнах та з різною метою. За деяких умов амністії за «звичайні» кримінальні злочини можуть мати *гуманітарну мету*, наприклад, дозволити невиліковно хворим особам повернутися додому або ж полегшити тяжкі умови утримання у переповнених в'язницях.

Заслугує на увагу також такий вид амністії, які знімають судимість із тих осіб, які були засуджені за ненасильницькі політичні погляди. Метою такої амністії є в тому числі заохочення повернення на батьківщину політичних емігрантів. Вдалим прикладом є амністія, оголошена урядом Албанії у 1993 році. Такий крок безумовно має призвести до стабілізації політичної ситуації в державі. Відповідно до законодавства Албанії «усі особи, які були засуджені за політичні злочини, ... вважаються невинними». Однак, у такому випадку слід чітко кваліфікувати саме «вираження політичних поглядів осіб», аби не сприяти безкарності осіб, які насправді вчинили кримінальні правопорушення [7].

Слід також зазначити, що політика ООН щодо застосування амністії певним чином еволюціонувала. Якщо ж раніше представники ООН закликали сторони, які беруть участь у збройних конфліктах, домовлятися про широку амністію з метою *припинення таких конфліктів*, то зараз позиція ООН дещо інша. Колишній Генеральний секретар ООН Кофі Аннан у своїй доповіді, присвяченій верховенству права та правосуддю перехідного періоду в конфліктних та постконфліктних суспільствах зазначив,

що «в мирних угодах ... не може передбачатися амністія за геноцид, військові злочини, злочини проти людяності та грубі порушення прав людини». Він також підкреслив, що «правосуддя і мир – це не ворогуючі сили, ... вони взаємодіють та зміцнюють одне одного» [8].

Наприклад, у 1980 році в Аргентині було прийнято законодавство про амністію з метою *національного примирення та зміцнення демократичної системи*. У 2003 році Національний конгрес Аргентини скасував ці закони. За понад двадцять років після невдалого державного перевороту у 1980 роки ситуація стабілізувалась та встановилась демократія в державі.

Справа Слободана Милошевича підкреслила, що збройний конфлікт можна врегулювати і без застосування амністії, адже незабаром після того, як Міжнародний кримінальний трибунал щодо Югославії порушив проти нього кримінальну справу, погодився вивести війська з Косово.

Серед експертів та політиків як приклад для наслідування Україною наводять амністію в Хорватії, яка тривала понад 11 років, мала на меті *нормалізацію післяконфліктної політичної ситуацій в державі*.

Варто мати на увазі, що далеко не завжди застосування амністії чи її скасування відповідало очікуваним результатам. Амністії, які звільняли від кримінальної відповідальності осіб, які здійснили злочини проти прав людини, часто, замість позитивного результату, сприяли подальшому порушенню прав людини, у тому числі й попередньо амністованими особами. Таким прикладом може слугувати положення про амністію в Ломейському мирному договорі 1999 року, яке не досягнуло поставленої мети. Уряд Сьєрра-Леоне прийняв рішення про повну та беззаперечну амністію всіх комбатантів та їх пособників та звільнив їх від відповідальності за все, що вони зробили до моменту підписання вказаного договору. Метою даної амністії було встановити мир, надати гарантії комбатантам, повернути осіб, які знаходилися за кордоном через збройний конфлікт, створити умови, щоб вищевказані особи могли користуватися своїми громадянськими та політичними правами законно. Нагадаємо, що війна у Сьєрра-Леоне тривала аж до січня 2002 року. Ще три роки жорстокі злочини і надалі мали місце [9].

У Колумбії відповідно до Закону про справедливість та мир від 21 червня 2005 року членам військових угруповань, які демобілізувались, складали зброю, співпрацювали зі слідством, надавали певні пільги (пом'якшення покарання) з метою розформування та послаблення збройних банд та отримання певної інформації.

Очевидно, що за умов збройного конфлікту чи громадянської війни держава може запропонувати повстанцям так звану умовну амністію з метою *примусити їх припинити свою військову діяльність*. Якщо ж зброя

не буде складена і/або зіткнення відбуватимуться далі, надані пільги будуть скасовані.

2. Злочини або акти, за вчинення яких особи мають пряме право на амністію / імунітет

В Україні питання амністії регулюється двома законами: Законом України «Про застосування амністії в Україні», а також Законом України «Про амністію в поточному році». Перший закон встановлює загальні правила застосування амністії в Україні. На підставі Закону України «Про застосування амністії в Україні» ніхто нікого не звільняє – закон лише встановлює правила прийняття періодичних законів «Про застосування амністії в поточному році».

Закон України «Про застосування амністії в Україні» визначає, що амністія – це повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, які засуджені за вчинення злочину, або кримінальні справи стосовно яких перебувають у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду, але не розглянуті останніми, або ж розглянуті, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили.

Крім того, закон встановлює, що амністія не може бути прийнята частіше ніж один раз на рік (відповідно, уявлення про те, що амністія приймається на кожне свято або перед виборами не відповідає дійсності). Крім того, закон встановлює, хто може бути звільнений за амністією, а хто ні.

Звільнення ув'язнених за амністією відбувається саме на підставі Закону «Про амністію в поточному році». Такий закон може бути прийнятий виключно Верховною Радою України і підписаний Президентом. Як правило, ініціатором прийняття закону може виступити і Кабінет Міністрів України, і народний депутат, а також інші органи державної влади [10].

У свою чергу, саме в Законі «Про амністію в поточному році» визначається, хто підлягає амністії, при цьому кожен раз критерії такого звільнення різні.

Так, в Україні амністія приймалася в 2014 році, в 2011 році, 2008 році, 2007 році, 2005 році, 2003 році, 2001 році, 1999 році, 1998 році і раніше.

Згідно з вимогами Закону «Про амністію у 2014 році», **амністія може застосовуватись**, якщо ці особи були засуджені:

- за умисні злочини, які не є тяжкими або особливо тяжкими (стаття 12 Кримінального кодексу України) та за злочини, вчинені з необережності, які не є особливо тяжкими відповідно до статті 12 ККУ – на підставі статті 1 Закону;
- за умисні злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше десяти років, якщо на

день набрання чинності Законом вони відбули не менше половини призначеного строку основного покарання – на підставі статті 3 Закону.

Додаткові підстави для звільнення від відбування покарання засуджених, які не підпадали під дію статей 1–3 Закону про амністію, визначено у статті 4 цього ж закону. Дана стаття «прив’язана» виключно до терміну покарання, який засуджений уже відбув, а не до його статусу чи стану здоров’я. А саме:

I. Особи, вперше засуджені за умисні злочини, за сукупності таких умов:

1) за такий злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше 8 років та 2) на момент набрання чинності законом засуджений відбув не менше 1/2 призначеного терміну основного покарання;

II. Особи засуджені за умисні злочини, за сукупності умов:

1) за такий злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше 6 років та 2) на момент набрання чинності законом засуджений відбув не менше 2/3 призначеного терміну основного покарання;

III. Жінки засуджені за умисні злочини за сукупності умов:

1) за такий злочин передбачено покарання менш суворе, ніж позбавлення волі на строк не більше 10 років та 2) на момент набрання чинності законом засуджений відбув не менше 1/2 призначеного терміну основного покарання;

IV. Особи засуджені за злочини, вчинені з необережності за сукупності умов: 1) за такий злочин передбачено покарання менш суворе, ніж позбавлення волі на строк не більше 12 років та 2) на момент набрання чинності законом засуджений відбув не менше 1/2 призначеного терміну основного покарання.

Відповідно до різних джерел міжнародного права та політики ООН у цій сфері **амністії є неприпустимими**, якщо вони:

- a) *перешкоджають переслідуванню осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність за воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності або грубі порушення прав людини, включаючи суто гендерні порушення;*
- b) *порушують право жертв на ефективний засіб правового захисту, включаючи відшкодування;*
- c) *обмежують право жертв і суспільства знати правду про порушення прав людини та гуманітарного права. Крім того, амністії, метою яких є відновлення прав людини, повинні бути розроблені*

таким чином, щоб не обмежувати відновлення права й не сприяти будь-яким чином збереженню первинних порушень.

Низка універсальних міжнародних договорів із прав людини і гуманітарного права передбачають, що держави-учасниці мають забезпечити покарання за вчинення конкретних злочинів шляхом порушення кримінальної справи стосовно підозрюваних правопорушників у своїх національних судах або шляхом передачі підозрюваних для переслідування в межах іншої відповідної юрисдикції. Загальновизнаним є положення про те, що амністія, що виключає переслідування за злочин, на який поширюється дія такого зобов'язання, є порушенням відповідного договору. Амністії у випадках грубих порушень прав людини та серйозних порушень гуманітарного права можуть також розглядатися як порушення з точки зору звичаєвого міжнародного права.

Крім того, амністія, що перешкоджає отриманню цивільно-правових засобів правового захисту, буде являти собою порушення положень цих договорів. У свою чергу, жертви геноциду та інших порушень прав людини користуються правом на ефективний засіб правового захисту, включаючи відшкодування, згідно положенні загального міжнародного права.

Наведемо короткий огляд таких порушень прав людини, які не передбачаються амністією:

1. Геноцид

Амністія за геноцид буде порушенням Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09 грудня 1948 року та норм звичаєвого міжнародного права.

2. Злочини проти людяності

Амністія за злочини проти людяності не буде відповідати зобов'язанням держави за різними договорами і може не відповідати діючим зобов'язанням держави за звичаєвим міжнародним правом.

Примітка: Не дивлячись на те, що злочини проти людяності охоплюються різними міжнародними договорами, включаючи статутти всіх міжнародних і змішаних кримінальних трибуналів, починаючи з Нюрнберзького, вони до сих пір не стали предметом договору, аналогічного Конвенції про геноцид. Такі злочини визнані, наприклад, у тексті преамбули Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду як «найбільш серйозні злочини, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства», які «не повинні залишатися безкарними» і за які «має передбачатися ефективне покарання» [11].

Амністія, яка звільняє від покарання за злочини проти людяності та / або не передбачає цивільних засобів правового захисту, також не буде відповідати зобов'язанням держав-учасниць за низкою ключових договорів

у сфері прав людини, включаючи Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Американську конвенцію про права людини, які, хоча і не містять конкретної згадки про цей міжнародний злочин, можуть тлумачитися як такі, що передбачають покарання за злочини проти людяності.

3. *Воєнні злочини*

Амністії, що звільняють від переслідування за воєнні злочини, є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, незалежно від того, здійснюються вони під час міжнародних збройних конфліктів чи збройних конфліктів неміжнародного характеру, вони несумісні з зобов'язаннями держав відповідно до Женевських конвенцій 1949 року та протоколами до них 1977 року і можуть також являти собою порушення норм звичайного міжнародного права.

Воєнні злочини є серйозними порушеннями законів війни, також відомих як норми міжнародного гуманітарного права. Ці норми застосовуються щодо міжнародних і неміжнародного збройних конфліктів. Відповідно до законів війни певні порушення вважаються настільки серйозними, що призводять до індивідуальної кримінальної відповідальності, як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях. До воєнних злочинів зазвичай відносять серйозні порушення законів війни, спрямованих на захист осіб, які не беруть участь або перестали брати участь у воєнних діях, а також норм, що обмежують засоби та способи ведення війни.

4. *Тортури*

Амністія за тортури буде порушувати зобов'язання держав-учасниць Конвенції проти катувань та інших договорів, а також може бути порушенням звичаєвого міжнародного права.

Прийнята в 1984 році Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання зобов'язує держави «забезпечувати, щоб всі акти катування розглядалися згідно з [їх] кримінальним законодавством як злочини». Це зобов'язання також поширюється і на спроби піддати тортурам і до дій будь-якої особи, яка є співучасником у катуванні» (стаття 4).

Такі злочини мають каратися «відповідними покараннями з урахуванням їх тяжкого характеру» (пункт 2 статті 4). Якщо держава-учасниця виявляє на території, що знаходиться під її юрисдикцією, особу, яка підозрюється у вчиненні будь-якого з цих злочинів, така держава або видає підозрюваного, або передає відповідну справу на розгляд компетентних органів.

Крім того, Конвенція проти катувань зобов'язує держави забезпечити, щоб жертва катувань отримувала відшкодування і мала право на справедливий і адекватну компенсацію, включаючи засоби для максимально

повної реабілітації. У разі смерті жертви в результаті катування, право на компенсацію надається особам, які перебувають на її утриманні.

5. *Насильницькі зникнення*

Амністія за насильницькі зникнення суперечить положенням Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року та інших діючих договорів, а також може бути порушенням норм звичайного міжнародного права.

Прийнята в 2006 році Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, яка набрала чинності 23 грудня 2010 року (Україна приєдналася 17 червня 2015 року), містить детальні положення, що стосуються кримінального переслідування та покарання у зв'язку з вчиненням насильницького зникнення (а також за підбурення, спонукання, співучасть).

Відповідно до згаданої конвенції, жертви можуть розраховувати на отримання швидкого, справедливого і адекватного відшкодування завданої їм шкоди та компенсації.

Крім того, насильницькі зникнення є порушенням таких універсальних документів як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, а також відповідних регіональних угод, навіть якщо в цих угодах безпосередньо не вживається термін «насильницьке зникнення».

6. *Інші порушення прав людини*

Відповідно до різних договорів у сфері прав людини, а також принципів і положень ООН, держави не можуть надавати амністію за вчинення грубих порушень прав людини, які включають в себе тортури і насильницькі зникнення, але не обмежуються ними. Крім того, амністії за грубі порушення прав людини можуть порушувати зобов'язання держав за звичаєвим правом.

Європейський суд з прав людини поки ще не прийняв остаточного рішення, чи порушує амністія Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод. Разом із тим амністія, яка обмежує право жертв на отримання ефективних засобів правового захисту у зв'язку з порушеннями Конвенції, буде, безумовно, порушенням статті 13 (кожен, чії права та свободи, визнані Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному до національного органу, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження).

Відносно певних порушень Європейської конвенції, Європейський суд неодноразово зазначав, що держави-учасниці повинні провести ретельне та ефективне розслідування з метою встановлення та покарання винних осіб [12]. Суд, зокрема, особливо наголошував на необхідності

проведення таких розслідувань щодо справ, пов'язаних із серйозними випадками жорстокого поводження, включаючи згвалтування та інші форми тортур, значним ризиком насильницького зникнення та порушеннями права на життя [13].

Випадки, у яких амністія допустима

Приймаючи рішення про амністії, дія яких не поширюється на воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності та інші порушення прав людини, держави повинні проявляти обачність для забезпечення того, щоб такі амністії не обмежували і не ставили під загрозу здійснення прав людини, включаючи права, відновлені у відповідному порядку.

Амністії, дія яких не поширюється на порушення прав людини та гуманітарного права, можуть за певних обставин ліквідувати правові наслідки порушень прав людини. На думку Спеціального доповідача Луї Жуане, належним чином підготовлені амністії можуть сприяти зміцненню дотримання прав людини. До переліку таких амністій можна віднести амністії, які знімають судимість з осіб, раніше засуджених за *ненасильницьке політичні погляди* і/або усувають загрозу переслідування за подібного роду поведінку в минулому з метою заохочення повернення на батьківщину політичних емігрантів. Не дивлячись на те, що цей тип амністій спрямований на усунення порушень прав людини, як правило вчинених попереднім урядом, він ризикує закріпити деякі аспекти початкового порушення, якщо не буде правильно сформульований. Як зазначив Спеціальний доповідач Луї Жуане, *«оголошення амністії щодо особи, яка відбуває покарання за злочин, що полягає у вираженні своєї думки, побічно означає визнання злочинного характеру її дій»* [14].

Враховуючи вищезгаданий ризик, *Оновлений звіт принципів захисту та заохочення прав людини шляхом боротьби з безкарністю* (затверджений Резолюцією 2005/81) передбачає наступне:

Оскільки амністія може тлумачитися як визнання провини, вона не може бути оголошена для осіб, які зазнали переслідувань або були засудженими за діяння, пов'язані з мирним здійсненням права на свободу переконань та їх вільне вираження. Якщо ці особи лише скористалися таким законним правом, то закон кваліфікує будь-яке судове або інше рішення щодо них як нікчемне і таке, що не має юридичної сили; ці особи звільняються з-під варті безумовно і негайно (принцип 24 с)).

Принцип 24 d) Оновленого зводу принципів передбачає додаткові заходи захисту у випадках, коли особи, які підпадають під дію амністії, були раніше засуджені за діяння, не пов'язані з мирним здійсненням права на свободу переконань та їх вільне вираження:

«Будь-яка особа, яка була засуджена за скоєння інших правопорушень, не передбачених у пункті с) цього принципу, і підпадає під дію амністії, може відмовитися від амністії та вимагати перегляду її справи, якщо вона була засуджена без можливості скористатися правом на справедливий судовий розгляд, ... або якщо вона була засуджена на підставі свідчень, щодо яких було встановлено, що вони були отримані в результаті допиту із застосуванням нелюдських або таких, що принижують гідність методів, особливо під тортурами».

У 1985 році Спеціальний доповідач Луї Жуано писав, що амністії, прийняті з метою заохочення повернення на батьківщину політичних емігрантів, «не слід прив'язувати до умови дійсного повернення», оскільки різні перешкоди особистого характеру можуть обмежувати здатність осіб, на яких поширюється дія амністії, скористатися своїм визнанням на міжнародному рівні правом вільно залишати свою країну і повертатися до неї. Якщо існують сумніви з приводу безпеки осіб, на яких поширюється така амністія, то необхідно забезпечити, щоб амністія передбачала належні гарантії безпеки або супроводжувалася такими гарантіями.

Як зазначив Генеральний секретар ООН, «поверненню та реінтеграції» переміщених осіб і колишніх комбатантів після завершення збройного конфлікту «може допомогти добре продумана амністія, яку слід заохочувати», однак «за жодних обставин не можна допустити вибачення злочинів геноциду, військових злочинів, злочинів проти людяності та масових порушень прав людини» [15].

Як уже зазначалося вище, за деяких обставин амністії за «звичайні» злочини – тобто злочини, за які були призначені передбачені законом покарання і які були розглянуті в судовому порядку відповідно до міжнародних норм справедливого судового розгляду, – можуть мати гуманітарну мету, наприклад, дозволити невиліковно хворим ув'язненим повернутися додому або полегшити важкі умови утримання в переповнених в'язницях.

3. Особи або групи, які явно мають право на амністію / імунітет

Відповідно до чинного законодавства України (див. пункт 2) амністія застосовується щодо певної категорії осіб, які *безпосередньо визначаються у кожному законі про амністію*. Аналізуючи положення Закону України «Про амністію у 2014 році», можна виділити 8 категорій осіб, до яких **застосовувалась амністія** у випадках передбачених статтями 1 та 3, а саме:

- а) осіб, які на момент вчинення злочину були неповнолітніми;
- б) жінок, вагітних на день набрання чинності цим Законом;
- в) осіб, не позбавлених батьківських прав, які на день набрання чинності цим Законом мають дітей, яким не виповнилося 18 ро-

- ків, дітей-інвалідів та/або повнолітніх сина, дочку, визнаних інвалідами;
- г) осіб, яких на день набрання чинності цим Законом в установленому порядку визнано інвалідами першої, другої чи третьої групи, а також хворими на активну форму туберкульозу (диспансерні категорії 1–4), онкологічні захворювання (III, IV стадії за міжнародною класифікацією TNM), СНІД (III, IV клінічні стадії за класифікацією ВООЗ) та інші тяжкі хвороби, що перешкоджають відбуванню покарання та підпадають під визначення Переліку захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, затвердженого наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства охорони здоров'я України від 18 січня 2000 року № 3/6;
  - г) осіб, які на день набрання чинності цим Законом досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;
  - д) ветеранів війни (учасники бойових дій, інваліди війни та учасники війни, які підпадають під дію Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»);
  - е) учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та терпівших внаслідок Чорнобильської катастрофи – осіб, які підпадають під дію Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та аналогічних законів інших держав – колишніх республік СРСР;
  - е) осіб, які на день набрання чинності цим Законом мають одного чи обох батьків, які досягли 70-річного віку або визнані інвалідами першої групи, за умови, що в цих батьків немає інших працездатних дітей [16].

Примітка: Щодо переліку захворювань, затвердженого наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства охорони здоров'я України від 18 січня 2000 року № 3/6; слід зазначити, що він не є вичерпним. Тому при інших невеличких хронічних або прогресуючих захворюваннях, які можуть супроводжуватись ускладненням, та за наявності відповідним чином завірених медичних довідок та висновків, треба подавати клопотання щодо застосування амністії.

Вищенаведений перелік відтворено і у Проекті Закону про амністію у 2015 році (2118 від 12.02.2015), який був прийнятий 09.12.2015 року за основу у Верховній Раді України.

Відповідно до Закону України «Про амністію у 2014 році», **амністія не може бути застосована до:**

- а) осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі;
- б) осіб, які мають дві і більше судимості за вчинення умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів, крім випадків індивідуальної амністії;
- в) осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах;
- г) осіб, яких засуджено за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб;
- г) осіб, стосовно яких протягом останніх десяти років було застосовано амністію або помилування незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову вчинили умисний злочин. Амністія також не застосовується до осіб, засуджених за умисне вбивство; катування; насильницьке донорство; незаконне позбавлення волі або викрадення людини, якщо при цьому сталося заподіяння смерті, або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що потягнули за собою смерть.

Статтею 8 Закону України «Про амністію у 2014 році» визначено перелік складів злочинів (статей Кримінального кодексу), за які амністія **не може застосовуватись** навіть на підставі статті 4 та інших статей Закону. Наприклад, щодо осіб:

- які раніше звільнялися з місць позбавлення волі умовно-достроково і знову вчинили умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин;
- які звільнені судом від відбування покарання з випробуванням і до закінчення визначеного судом іспитового строку знову вчинили умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин;
- які мають дітей, яким не виповнилося 18 років, дітей-інвалідів та/або повнолітніх сина, дочку, визнаних інвалідами, і вчинили злочини, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність чи інші охоронювані законом права та інтереси цих дітей;
- яких засуджено за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб;
- які мають одного чи обох батьків віком понад 70 років або визнаних інвалідами першої групи і вчинили злочини, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність чи інші охоронювані законом права та інтереси цих батьків;

- яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України; умисне вбивство; доведення до самогубства, вчинене щодо неповнолітнього; катування; насильницьке донорство; незаконне позбавлення волі або викрадення людини, якщо при цьому сталося заподіяння смерті людині, або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що потягнули за собою смерть; захоплення заручників; торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини; злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи; бандитизм; фінансування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (хабар); за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та інші. За ці злочини, відповідно, передбачено покарання на підставі Кримінального Кодексу України [16].

Відповідний перелік був суттєво розширений у проекті закону 2015 року. Окрім вже зазначених злочинів, амністія не передбачається також за незаконне проведення дослідів над людиною; порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини; вимагання; розбій; виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; створення злочинної організації; терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем; угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна при обтяжуючих обставинах; порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, що спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження, вчинене особою у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів; пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів; погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу при обтяжуючих обставинах; погрозу або насильство щодо державного чи громадського діяча; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника; втечу з місця позбавлення волі або з-під варти; посягання на життя захисника чи представника осо-

би у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги; злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) [17].

Тому кожен новий закон про амністію треба вивчати окремо на предмет того, які саме категорії осіб підлягають амністії.

Відповідно до підходу УВКПЛ, амністії, як правило, передбачають певну категорію або категорії осіб, на які вони поширюються, такі, як бійці повстанських сил, державні службовці або політичні іммігранти.

Усе більше амністії передбачають конкретні злочини або обставини, щодо яких звільнення від кримінального переслідування і / або цивільно-правової відповідальності не допускається. Наприклад, Зімбабвійський указ про амністію, який був визнаний таким, що суперечить Африканської хартії прав людини і народів, не поширювався на осіб, які скоїли такі злочини, як «вбивство, грабїж, зґвалтування, розпусні дії, статевий зв'язок з особою, яка не досягла повноліття, крадіжки, носіння зброї і будь-яке правопорушення, пов'язане з обманом або безчестям» [18].

Слід зазначити, що існують також і *загальні амністії* – амністії, які застосовуються до всіх без винятку, не вимагаючи будь-яких клопотань з боку осіб, які амнітуються, або хоча б попереднього розгляду фактів для визначення того, чи відповідають вони вимогам закону про амністію. Проведення таких амністій часто ставало предметом особливого осуду з боку міжнародної спільноти.

4. Негайні правові наслідки надання амністії

Надання амністії є законним правовим та політичним інструментом, що несе конкретні правові наслідки для амністованого. Міжнародна практика свідчить про те, що навіть здійснення державою амністії осіб, звинувачених у вчиненні міжнародних злочинів, не передбачатиме абсолютне звільнення таких осіб від відповідальності, зважаючи на те, що міжнародні злочини посягають на універсальні цінності, відповідальність за які не може скасувати жодна держава [19, с. 315].

У довідці Організації Об'єднаних Націй «Механізми забезпечення верховенства права для постконфліктних держав. Амністії» Організація Об'єднаних Націй висловлює занепокоєння стосовно надання амністії за скоєні особою грубі порушення прав людини чи серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та зазначає, що в таких випадках особа не звільняється від переслідувань в іноземних чи міжнародних судах [15, с. 29].

Так, у рішенні Міжнародного трибуналу щодо Югославії від 10 грудня 1998 року по справі *Prosecutor v. Anto Furundžija* зазначено, що «особи, до яких застосовано такий національний захід, як амністія, можуть бути

притягнені до кримінальної відповідальності за скоєні катування, або в іноземній державі, або у власній державі, але за нового режиму. Тобто незалежно від національного схвалення законодавчими чи судовими органами влади можливості порушити принцип заборони катувань, особи лишаються зобов'язаними дотримуватися даного принципу. Цитуючи Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі: «індивіди несуть міжнародні обов'язки, що мають вищу силу над обов'язками, приписуваними індивіду державою».

Наступним пунктом Судова палата Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії звернула увагу на право кожної держави переслідувати та карати осіб, які скоїли міжнародні злочини. Там же Палата звернулася до рішень Верховного Суду Ізраїлю у справі *Айхмана* та суду Сполучених Штатів Америки у справі *Дем'янюка* та зазначила, що «універсальний характер міжнародних злочинів уповноважує кожну державу судити та карати осіб, які їх вчиняють» [20, с. 60].

Зокрема, з точки зору міжнародного права дискусію викликає питання законності амністії за воєнні злочини. Так, пункт 5 статті 6 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру від 8 червня 1977 року зазначає, що «під час припинення воєнних дій органи, що перебувають при владі, прагнуть надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у збройному конфлікті, та особам, позбавленим волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, незалежно від того, були вони інтерновані чи затримані» [21].

Норма 159 звичаєвого міжнародного гуманітарного права закликає держав-сторін неміжнародного збройного конфлікту надавати амністію особам, які брали участь у такому конфлікті, або були позбавлені свободи з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, за винятком осіб, які підозрюються, обвинувачуються чи були засуджені за вчинення воєнних злочинів. Зокрема, Резолюцією 1120 (1997) щодо ситуації в Хорватії та Резолюцією 1315 (2000) щодо ситуації у Сьєрра-Леоне Рада Безпеки ООН підтвердила незастосовність амністії до воєнних злочинів [22]. Відповідно, національні рішення про надання амністії за такі злочини не отримують міжнародного визнання [15, с. 29].

Те ж саме стосується правових наслідків надання такої амністії, а також визнання міжнародними та іноземними судами законів чи договорів про амністію за вчинення таких злочинів. З позиції держави, яка винесла надала амністію за воєнні злочини, може бути прийняте рішення про відсутність юрисдикції інших держав та міжнародних судових установ, а також недопущення розгляду ними воєнних злочинів [23, с. 294].

Національне законодавство України у питанні надання амністії виходить з того, що «Законом про амністію особи, визнані винними у вчиненні злочину обвинувальним вироком суду, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили, *можуть бути повністю або частково звільнені від відбування покарання*» (пункт 2 статті 86 Кримінального кодексу України) [24].

Амністія являється обов'язковим та безумовним підґрунтям для звільнення від кримінальної відповідальності. Однак, мова не йде про повне звільнення. Так, відповідно до Закону України «Про амністію у 2014 році» (в редакції від 14 травня 2014 року), зокрема статті 14, особи, до яких застосовується амністія, «можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом, *окрім конфіскації майна*, в частині вироку, яка не була виконана на день набрання чинності цим Законом» [16].

Іноземне законодавство наступним чином підходить до цього питання. Так, Декларація № 1377 «Про надання амністії членам Комуністичної Партії Філіппін – Новій Народній Армії – Національному Демократичному Фронту та іншим комуністичним повстанським групам у країні» у секції 4 серед наслідків надання амністії зазначає повне звільнення від кримінальної відповідальності за дії, скоєні за політичними мотивами, але не звільняє бенефіціара від цивільної відповідальності за шкоду, завдану фізичним особам. Крім того, надання амністії передбачає відновлення цивільних та політичних прав бенефіціара амністії, що були втрачені чи призупинені у зв'язку з засудженням за злочини, що охоплюються статтею про амністію [25].

Деяка інша позиція спостерігається у нормативно-правових актах Сальвадору, зокрема у Законі про надання амністії з метою досягнути національного примирення (1987) та Законі про загальну амністію з метою об'єднання заради миру (1993). Вони надають повну, абсолютну та безумовну амністію усім особам, які будь-якими способами брали участь у вчиненні політичних злочинів або злочинів подібного загального характеру або злочинів загального характеру до 01 січня 1992 року, при цьому положенням статті 4 звільняють також від цивільної відповідальності [26].

Секції 20 (7), 20 (8), 20 (9) та 20 (10) Південно-Африканського Акту про амністію присвячені правовим наслідкам надання амністії. Зокрема, положеннями секції 20 (7) особи звільняються повністю від індивідуальної кримінальної та цивільної відповідальності, а також передбачається звільнення від відповідальності для третіх сторін, яку вони могли понести внаслідок дій чи бездіяльності самого порушника. Також звільняються від будь-якої кримінальної чи цивільної відповідальності цивільні осо-

би чи військові командири, які надавали вказівки чи накази до скоєння злочинів, що підпали під Акт про амністію [27, с. 163].

Заслуговує на увагу Закон України «Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року, схвалений задля сприяння мирному врегулюванню ситуації на сході України та на виконання Мінських домовленостей, де було запроваджено амністію для всіх сторін конфлікту, без можливості надати умовну амністію та встановити відповідальність за воєнні злочини [28, с. 2].

Відповідно, особи, зазначені у першій частині статті 1 документу, «звільняються від кримінальної відповідальності за умови, якщо вони до спливу місяця з моменту набрання чинності цим Законом звільнили або не утримують заручників, добровільно здали державним органам або не зберігають вогнепальну зброю, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, військову техніку, не займають будівлі, приміщення державних органів і органів місцевого самоврядування та не беруть участі у блокуванні роботи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій у Донецькій та Луганській областях, про що подали відповідну заяву в орган досудового розслідування, який здійснює кримінальне провадження» [29]. Також у даному документі не зазначено, про які саме часові рамки вчинення злочинів йдеться [30].

Крім того, наслідком амністії по відношенню до таких осіб стає закриття кримінальних проваджень. У статті 4 закріплюється «звільнення від адміністративної відповідальності осіб, які вчинили в період з 22 лютого 2014 року по день набрання чинності цим Законом включно на території Донецької та Луганської областей, на якій проводилась антитерористична операція, діяння, що містять ознаки адміністративних правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення». Зважаючи на те, що не конкретизовано перелік адміністративних правопорушень, за вчинення яких передбачається звільнення від адміністративної відповідальності, презюмується звільнення від будь-яких адміністративних правопорушень [31].

Відповідно до діючого Закону України «Про застосування амністії в Україні» від 01 жовтня 1996 року (в редакції від 14 травня 2014 року), особи звільняються від відбування покарання, окрім в частині конфіскації майна. Що стосується адміністративних стягнень, то виходячи з положень другого абзацу статті 6, особи звільняються від адміністративної відповідальності, окрім тієї суми штрафу, що була сплачена до прийняття судом рішення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з амністією, і яка, безумовно, не повертається [32].

Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 01 жовтня 1996 року не містить жодних положень стосовно можливості перегляду рішення про надання амністії.

Проте важливі зміни до вищезазначеного Закону були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування амністії в Україні» від 6 травня 2014 року. Так, був виключений пункт а статті 4, який забороняв надання амністії «особам, стосовно яких здійснюється досудове розслідування або судове провадження до постановлення судом обвинувального вироку, крім випадків індивідуальної амністії» [33].

5. *Ratione Temporis* застосування амністії

Актуальним питанням є часові рамки застосування амністії, зокрема визначення періоду, протягом якого особа мала скоїти злочини, щоб підпадати під рішення про амністію.

Стверджується, що розумні строки *ratione temporis* мають охоплювати лише часові періоди, коли були скоєні основні порушення, без розповсюдження на більш другорядні та незначні проміжки часу. Національна практика держав по різному підходить до цього питання [34, с. 163]:

1. Чітке закріплення часового періоду, коли злочини мали бути вчинені, із зазначенням початкової та кінцевої дат (Албанія, 1997; Нікарагуа, 1990).

Для прикладу, Закон про амністію Сербської Республіки (набув чинності 4 липня 1996 року) статтею 1 закріпив «звільнення від кримінального переслідування усіх осіб, які з 1 січня 1991 року по 14 грудня 1995 року скоїли будь-яке кримінальне діяння проти основ соціального устрою Сербської Республіки» [35].

2. Чітке закріплення часового періоду, коли мали бути вчинені злочини, але із описовим зазначенням початку та закінчення цього періоду, переважно використовуючи словосполучення «протягом конфлікту...» (Ліберія, 1993; Демократична Республіка Конго, 1999).
3. Закріплення лише дати, до якої злочини мали бути вчинені (Уругвай, 1986; Ель Сальвадор, 1992; Філіппіни, 1994). Підставою для відсутності початкової дати може бути наявність обставин, які вплинули на прийняття акту про амністію (тобто початок збройного конфлікту, для прикладу, що вже ототожнюється із конкретною датою).

Для прикладу, Закон про амністію Федерації Боснія та Герцеговина (набув чинності 1 липня 1996 року) у статті 1 зазначив, що «амністія за-

стосовується до усіх осіб, які до 14 грудня 1995 року скоїли злочини проти основ соціального устрою та безпеки Боснії та Герцеговини». Рішенням від 24 грудня 1996 року *ratione temporis* було перенесено на 22 грудня 1995 року [35].

4. Посилання на дату початку, коли злочини мали бути вчинені, без чіткого закріплення дати закінчення, якою *de jure* вважатиметься дата подання заяви на амністію (Гватемала, 1983; Уганда, 2000).

Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 01 жовтня 1996 року (в редакції від 14 травня 2014 року) в статті 5 зазначає, що амністія може бути надана за «злочини, вчинені до дня набрання ним (Законом про амністію) чинності включно». Також зазначено, що «дія закону про амністію не поширюється на триваючі або продовжувані злочини, якщо вони закінчені, припинені або перервані після набрання законом про амністію чинності» [32]. Виключенням із загального правила *ratione temporis*, зазначеного у першому пункті статті 5, є можливість продовжити дію закону про амністію на ті злочини, які були вчинені після набрання законом чинності, із обов'язковим зазначенням конкретної кінцевої дати та за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених законом про амністію [32].

Аналогічне положення стосовно загального правила для часових рамок вчинення злочину зазначене у статті 12 Закону України «Про амністію у 2014 році» (в редакції від 14 травня 2014 року) [16].

При цьому Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування амністії в Україні» від 6 травня 2014 року були внесені зміни до статті 8 Закону України «Про амністію у 2014 році», згідно з якими амністія може застосовуватися до осіб, «які після ухвалення вироку, але до повного відбуття покарання знову учинили умисний злочин» [33]. Раніше це положення було підставою для незастосування до таких осіб амністії.

6. Умови надання амністії/іmunітету

Як уже зазначалося вище, пункт 5 статті 6 Додаткового протоколу II заохочує держави надавати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у збройному конфлікті [21]. У своєму дослідженні МКЧХ «Звичаєве міжнародне гуманітарне право» також міститься подібна норма: Норма 159. Після закінчення воєнних дій владні органи мають надавати щонайширшу амністію особам, які брали участь у не міжнародному збройному конфлікті, або особам, які були позбавлені волі з причин, пов'язаних збройним конфліктом, окрім осіб, яких підозрювали чи звинувачували у воєнних злочинах або засуджені за їх скоєння [36].

Досить часто амністії бувають умовними. Хрестоматійним прикладом умовної (перехідної амністії) є амністія, що була застосована в Південно-Африканській Республіці. Як відомо, з 1948 по 1991 роки в ПАР здійснювалась політика апартеїду – офіційна політика расової дискримінації, сегрегації та гноблення, яку проводили правлячі кола Південно-Африканської Республіки проти місцевого чорношкірого населення, а також переселенців з Азії.

Задля примирення і воз'єднання населення, розслідування і встановлення повної картини, характеру, причин і масштабів грубих порушень прав людини, вчинених з 1 травня 1960 року, для встановлення участі та місцезнаходження постраждалих від таких порушень, а також для надання умовної амністії певному колу осіб, було прийнято Закон про сприяння національному єднанню і примиренню 1995 року [37]. Згідно з цим нормативно-правовим актом передбачено створення Комісії зі встановлення істини та примирення, яка складається з 17 членів, обраних під час відкритої прозорої процедури. Комісія складається з трьох комітетів, один з яких – Комітет з амністії – у кожному конкретному випадку визначає, чи призначати особі амністію. Це стосується виключно злочинів, вчинених у період із 01.03.1960 р. по 10.05.1994 р. Головними умовами надання амністії є політична складова злочину та повне і чесне розкриття особою інформації щодо злочину [38].

Запровадження умов для надання амністії, на думку спеціалістів, з одного боку, ускладнює вирішення конфлікту, але разом із тим, змушує сторони і посередників шукати рішення для захисту правових інтересів жертв злочинів, та сприяє примиренню і національному воз'єднанню [39].

Важко не погодитись, що застосування кримінального законодавства часто є несправедливим, оскільки правові норми мають загальний характер, не враховують особливості конкретних випадків. Не поодинокі випадки занадто широкого чи занадто вузького застосування санкцій. При наданні амністії, а зокрема при запровадженні певних умов для амністії, приділяється увага обставинам справи, особливим ознакам злочину й особистості злочинця [40].

Виконання певних вимог для отримання амністії має на меті попередити подальше насилля та сприяти гарантуванню відповідальності та дотримання прав постраждалих на встановлення істини та отримання компенсації. В якій мірі злочинці будуть готові виконати такі умови, може залежати від ряду факторів, таких, як політична ситуація та умови безпеки, підходи до повідомлення правди і забезпечення справедливості, а також в якій мірі участь потребує визнання чи відмови від своїх дій у минулому. Застосування більш широкого кола умов може призвести до зменшення

кількості злочинців, на яких розповсюджується амністія, але, разом із тим, може підвищити легітимність амністії та законності, а також покращити дотримання міжнародних зобов'язань держав зі здійснення розслідувань і гарантування засобів правового захисту. У тих випадках, коли особи не виконують повністю відповідні умови, їм слід відмовити в амністії [41].

Найважливішими для України умовами надання амністії є **роззброєння, демобілізація та реінтеграція колишніх комбатантів**. Основними цілями цих заходів є відновлення безпеки і стабільності, сталий соціально-економічний розвиток та реінтеграція учасників бойових дій у суспільство. Демілітаризація та демобілізація є складними процесами. Для належного їх належного виконання необхідно дотримання п'яти основних умов.

1. *Безпечні умови.* Безпека є необхідною умовою, аби сторони склали зброю. Тільки довіра може розірвати коло насилля, що не дозволяє воюючим сторонам роззброїтись. Треті сторони можуть відігравати важливу роль в гарантуванні виконання умов припинення вогню, дотримання публічного порядку, безпеки населення та належного виконання програм з роззброєння.
2. *Включення всіх воюючих сторін.* Це необхідно для створення безпечних умов та належного виконання всіх етапів роззброєння, демобілізації та реінтеграції. У протилежному випадку будь-яка зі сторін може розпочати протистояння, скориставшись роззброєнням іншої сторони. Інституції, створенні для роззброєння, демобілізації та реінтеграції повинні періодично обмінюватись інформацією. Для неупередженого, належного та нейтрального виконання зобов'язань із роззброєння та демобілізації необхідно наявність зовнішніх спостерігачів та миротворців.
3. *Політична угода,* яка має містити умови безпеки, визначати припинення воєнних дій та виконання заходів із роззброєння, демілітаризації та реінтеграції.
4. *Всеохоплюючий підхід,* який включає в себе створення надійного та авторитетного органу на національному рівні, який би виконував функції планування, виконання та нагляду на національному рівні, роботу миротворчих сил та військових, які будуть здійснювати роззброєння, діяльність цивільних організацій.
5. *Належне фінансування.*

Успішні програми з роззброєння та демобілізації мають бути гнучкими та враховувати потреби різних груп, збалансовувати потреби колишніх комбатантів та місцевого населення.

Роззброєння досить часто є тривалим процесом. Основною проблемою є пошук та збір стрілецької та легкої зброї. Наявність великих воєні-

зованих груп та нерегулярних військових сил також ускладнює роззброєння. Тому надзвичайно важливого значення набуває створення ефективних правоохоронних органів. Центри збору зброю потрібні гарантії безпеки, як для їх співробітників, так і для колишніх комбатантів. Збір та знищення зброї повинні здійснюватись швидко для уникнення вірогідності крадіжок та відновлення протистояння.

Демобілізація включає розформування військових частин та перехід колишніх комбатантів з військового до цивільного життя. Це процес складається зі зборів колишніх комбатантів, створення орієнтаційних програм та переміщення колишніх учасників бойових дій до місць призначення [42].

Звільнення всіх заручників та військовополонених за принципом «всіх за всіх». Звичаєвим міжнародним гуманітарним правом передбачено звільнення військовополонених після припинення воєнних дій. Цивільні інтерновані особи мають бути звільнені як тільки припиниться дія підстав, що обумовили інтернування таких осіб, а для збройного конфлікту неміжнародного характеру – для осіб, яких було позбавлено свободи з причин, пов'язаних з неміжнародним конфліктом, мають бути звільнені відразу як тільки припиниться дія причин, що зумовили позбавлення волі. Дане положення було передбачено і в ст. 118 Третьої Женевської конвенції [43], ст. 132–133 Четвертої Женевської конвенції [44].

Виконання цієї умови тісно пов'язано з відведенням важкого озброєння: Після відведення важкого озброєння сторони повинні протягом п'яти днів звільнити всіх заручників та військовополонених. До того ж, переговори щодо звільнення заручників між Україною і так званими «ДНР» і «ЛНР» та обміну полоненими ведуться з весни 2014 року. Відповідно до заяви радника голови Служби безпеки України Юрія Тандіта, станом на 26 лютого 2016 року було звільнено з полону 3010 громадян України [45]. У полоні ж залишаються близько 163 громадян України: 99 військових та 64 цивільні особи, 10 осіб перебувають ув'язненими на території Російської Федерації.

Україна неодноразово демонструвала свою готовність до щонайшвидшого обміну за принципом «всіх на всіх». Однак, Росія, ДНР та ЛНР сповільнюють цей процес, час від часу вимагаючи від України прийняття закону про безумовну та щонайшвидшу амністію для учасників конфлікту, що, у свою чергу, є порушенням Мінських домовленостей [46].

Відмова від насилля. Неодноразово у практиці держав з'являлась умова усної чи письмової заяви про відмову від насилля або ж умова припинення вогню або ці обидві умови. Закони про запровадження таких умов були прийняті в Польщі, Алжирі, Уганді, Афганістані. Відмова від на-

силля має бути добровільною. Такий підхід є кроком вперед для встановлення і збереження миру, адже не тільки держава, а й суспільство несе відповідальність за осіб, які добровільно відмовились від насилля [47, с. 171].

Вимога співпрацювати з правоохоронними органами. Ця вимога може включати зобов'язання повністю розкрити інформацію щодо злочину, складу командування, постачальників зброї, шляхів незаконної торгівлі. Співпрацю з правоохоронними органами також вважається надання допомоги місцевим органам влади у розшуку зниклих безвісті осіб, виступ в якості свідка у суді, тощо. У Перу, наприклад, основною умовою для надання амністії було розкриття інформації про операції та імена лідерів терористичних угруповань [47, с. 172].

Вимога залучення до громадських робіт та фінансове відшкодування збитків потерпілих може бути однією з основних умов надання амністії. Положення про ці умови є частиною кримінального законодавства в країнах зі звичаєвим правом. Відповідно до цієї вимоги частину чи всі кошти, отримані незаконним шляхом, має бути використано для відшкодування шкоди (збитків) потерпілим. Основна мета такого заходу – покласти додаткову відповідальність на винну особу, а також забезпечити надання коштів на допомогу постраждалим.

Існують й додаткові вимоги для надання амністії, які можуть бути використані Україною. Так, існує практика запровадження вимоги публічного розгляду чи слухань кримінальної справи особи, яка звертається за амністією. Надання інформації про злочини і можливе каяття, вибачення осіб може сприяти зменшенню напруженості у суспільстві, проявам ненависті та примиренню. Такою практикою скористалась Південно-Африканська Республіка.

Може бути запроваджено вимогу подання індивідуальних заяв про надання амністії. Це є досить розповсюдженою практикою серед держав, що приймають закони про амністію. Так амністії, що вимагали надання індивідуальних заяв, були прийняті в Колумбії, Сальвадорі, Філіппінах, ПАР, Алжирі, Уганді. Передбачалось, що для надання амністії особи мають звернутись з письмовою заявою або особисто перед уповноваженим органом. Тягар доведення того, що особа підпадає під амністію, покладається на неї, а не на державу. У ПАР, наприклад, індивіди, які надають заяви про отримання амністії, повинні заповнити форму з детальною інформацією про особливості скоєних злочинів [47, с. 173].

Можливе і встановлення вимоги подання заяви про амністію протягом визначеного часового проміжку. Період зазвичай встановлено в межах 1–12 місяців.

7. Умови збереження амністії

Процес надання амністії не закінчується на дотриманні умов амністії. Якщо буде встановлено лише вимоги для отримання амністії і не встановлено вимоги для збереження амністії, кількісний показник належного, чесного виконання умов амністії значно зменшиться. Це також позбавить державу можливості притягнення до відповідальності тих осіб, хто порушив висунуті до надання амністії вимоги. У той же час невизначеність того, чи буде амністія постійною, може значно зменшити коло осіб, які матимуть бажання скористатись цим правом. Для вирішення вищеописаної дилеми необхідно визначити коло умов, дотримання яких гарантує збереження амністії.

До таких умов, перш за все, належить **вимога не порушувати умов амністії**. Це означає, що амністію може бути скасовано за серйозне порушення умов надання амністії. У такому випадку особу має бути притягнуто до відповідальності за порушення умов амністії чи обман, а також за первинний злочин. Така умова є початковою й основною для гарантування належного виконання умов амністії [47, с. 172–173].

Умова утримуватись від вчинення нових злочинів, пов'язаних із конфліктом, політичних злочинів чи будь-яких інших видів злочинів. Рецидив у будь-якому випадку тягне за собою настання відповідальності. Закони про встановлення такої умови були прийняті в Ірані, Румунії, Лівані, Анголі. Більше того, запровадження такої умови зменшує вірогідність безкарності внаслідок запровадження амністії. У той же час необхідно окреслити коло злочинів, які являють собою серйозну підставу для втрати амністії, які правові наслідки можуть настати (просто втрата амністії або покарання за початковий злочин), коли такі умови вступають в силу. До того ж, держава має гарантувати, що зазначені правові наслідки не настануть до тих пір, поки вину особи не буде доведено у належному судовому процесі згідно з законом.

Вимоги дотримання майбутніх заборон, які можуть бути у вигляді тимчасових заборон на володіння небезпечною зброєю, брати участь у виборах чи обіймати державні посади і/або бути на службі в правоохоронних органах чи збройних силах. Вони залежать від широкого спектру факторів: ступеню тяжкості вчиненого злочину, рівня каяття особи, можливості рецидиву тощо.

До того ж, деякі умови надання амністії може бути включено до умов майбутньої поведінки осіб після надання амністії, а не в якості попередніх умов надання амністії. Для полегшення дотримання умов майбутньої поведінки амністія може надати злочинцям імунітет від судового переслідування протягом обмеженого періоду часу, після чого імунітет стане постійним, якщо злочинець виконає всі умови майбутньої поведінки, або ж

його буде скасовано, якщо умови не було виконано. Якщо особа здійснюватиме заборонену діяльність протягом відповідного строку, тимчасовий імунітет буде відразу скасовано.

З метою контролю виконання умов майбутньої поведінки потрібно запровадити офіційну, незалежну процедуру перегляду чи винесення рішень про дотримання умов. У цій процедурі необхідно вказати критерії та правила визначення рівня дотримання вимог, а орган, що приймає рішення, повинен мати всі належні ресурси. У випадку скасування амністії судове переслідування здійснюється щодо початкового злочину і будь-яких інших подальших злочинів [41].

В Україні вперше амністія для учасників протестів була застосована у грудні 2013 р., удруге – 31 січня 2014 р. екс-президентом України В. Януковичем. Амністія також була частиною домовленостей Президента України й опозиції від 21 лютого 2014 р., яку підписав в. о. Президента України О. Турчинов [48].

16 вересня 2014 року було прийнято Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», відповідно до статті 3 якого Держава гарантує відповідно до закону недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності та покарання осіб – учасників подій на території Донецької, Луганської областей. Органам влади та їх посадовим (службовим) особам, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності забороняється дискримінація, переслідування та притягнення до відповідальності осіб з приводу подій, що мали місце у Донецькій, Луганській областях [49].

16 вересня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей», який неофіційно називають законом про амністію. Закон передбачає звільнення від відповідальності «учасників збройних формувань», членів самопроголошених органів у Донецькій і Луганській областях, а також людей, які протидіяли проведенню антитерористичної операції [50]. Сепаратисти звільняються від кримінальної відповідальності за умови, що вони протягом місяця з моменту набрання чинності цим Законом

- звільнили або не утримують заручників;
- добровільно здали зброю і вибухівку,
- не займають адміністративні та інші будівлі,
- не блокують органи державної влади та організації.

Проти них, за Законом, будуть закриті всі кримінальні справи, скасовані адміністративні штрафи. Водночас дія Закону не поширюватиметься

на тих, хто скоїв тяжкі злочини, причетний до падіння малайзійського літака чи перешкодив розслідуванню цієї трагедії. Питання про застосування цього Закону вирішуватиме суд.

Цей нормативний акт неодноразово піддавався критиці. Так, вважається, що Закон України «Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей» практично неможливо виконати – не передбачений правовий механізм перевірки виконання зі сторони осіб, яких передбачається звільнити від відповідальності або покарання, умов, прописаних у ст. 1 Закону. Нормативний акт не містить і механізмів для його застосування. У Законі також не передбачено жодних гарантій безпеки для таких осіб, що теж є великим недоліком [48].

8. Спостережний орган / органи, відповідальні за проведення амністії

Для країн, які виходять зі стану громадянської війни чи збройного конфлікту та проводять амністію, важливо також визначитися з тим, які саме органи будуть відповідальними за проведення даної амністії. Враховуючи суспільний резонанс та прагнення досягнути миру певною мірою і завдяки проведенню амністії, до цього процесу слід підходити обережно та зважено.

Досить поширеним прикладом органу, відповідального за проведення амністії є новостворені комісії з встановлення істини, які діють безпосередньо в постконфліктний період [51]. Такі комісії є офіційно затвердженими тимчасовими несудовими слідчими органами і відіграють надзвичайно велику роль для забезпечення реалізації права потерпілих та суспільства в цілому знати правду про правопорушення.

Однією з найбільш відомих є Південноафриканська комісія з встановлення істини та примирення, до повноважень якої за певних умов входило надання амністії правопорушникам, які повідомляли всю правду про злочини епохи апартеїду. Деякі науковці вважають, що відповідно до такої практики можна відмовитися від переслідувань осіб, які вчинили жорстокі правопорушення, якщо це буде сприяти повному розкриттю правди. Однак, враховуючи те, що проведена в Південній Африці амністія не аналізувалась ніякими міжнародними правоохоронними органами, виникають певні сумніви щодо того, чи відповідає вона правовим нормам, розробленим Комітетом із прав людини, Міжамериканською комісією з прав людини чи Міжамериканським судом з прав людини. Адже досить часто вказані органи встановлювали факт невідповідності проголошеної амністії з положеннями основних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини, навіть

у тих випадках, коли зацікавлені держави створювали комісії з встановлення істини та надавали відшкодування завданої шкоди жертвам [15].

Існують однак і негативні прецеденти проведення амністії без створення відповідних органів. Наприклад, у своїй доповіді 1992 року Міжамериканська комісія з прав людини зазначила, що уругвайський закон про амністію порушує Американську конвенцію про права людини 1969 року, більше того, в Уругваї ніколи не було створено національної комісії з розслідування і не було зроблено жодної офіційної доповіді щодо серйозних порушень прав людини, які були скоєні в період попереднього правління [52].

Комісія з прийому біженців, встановлення істини та примирення, яка була створена у 2002 році у Східному Тиморі, не звільняла від відповідальності за скоєння тяжких злочинів (вбивство, зґвалтування) навіть у випадку повного визнання правопорушником своєї вини. За скоєння інших злочинів, окрім визнання своєї вини, для отримання амністії також вимагалося бажання брати участь у громадських роботах чи символічні грошові внески за спільною згодою між правопорушником, жертвою та громадою. Увесь цей процес відбувався під наглядом місцевого суду. Незважаючи на певну критику, така модель амністії була визнана прийнятною як на національному, так і на міжнародному рівнях [51]. Варто також зазначити, що діяльність комісії з встановлення істини не звільняє державу від обов'язку забезпечення правосуддя за здійснення серйозних порушень прав людини та воєнних злочинів.

Іноколи також виникає необхідність, щоб комісія з встановлення істини мала повноваження надавати імунітет від використання свідчень правопорушнику, який надає свідчення такій комісії. Такі свідки не звільняються від відповідальності, однак це гарантує, що отримані свідчення не можуть бути використаними проти них в якості доказів у подальшому кримінальному процесі.

ВИСНОВКИ

Світовий досвід багатий на запровадження амністії у конфліктних та постконфліктних ситуаціях. Вивчення законів про амністію, прийнятих після Другої світової війни, дозволяє зробити висновок про зростання числа амністій, дія яких не поширюється на деякі або на всі злочини, які такими визнаються на підставі міжнародного права. На практиці амністії мають різне правове оформлення. Двома найбільш поширеними методами прийняття амністій після Другої світової війни стали: а) укази або постанови виконавчої влади та б) закони, прийняті парламентом.

Амністії надавались на основі мирного договору чи іншого договору, укладеного шляхом переговорів між урядом та опозиційними групами чи

повстанськими силами. Разом із тим імплементація таких положень відбувалась шляхом національного законодавства чи акту виконавчої влади.

Метою проведення амністії є стабілізація політичної ситуації в країні, проведення мобілізації, роззброєння та припинення конфлікту, відновлення прав людини, недопущення переслідування за певні злочини, заохочення повернення політичних емігрантів. Однак, слід також мати на увазі, що не завжди проголошення амністії призводить до очікуваних результатів.

Амністія не може застосовуватись до осіб, які винні у вчиненні таких злочинів як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, тортури, насильницькі зникнення та деяких інших. Амністія також не може порушувати право конкретних жертв чи всього суспільства знати правду про порушення прав людини. Кожен народ має право на встановлення істини щодо здійснення жорстоких злочинів та їх обставин і причин, які призвели до систематичних порушень прав людини.

Близьким для України вважається досвід таких країн як Грузія (2013 рік) та Хорватія (1996 рік), адже ситуація у цих країнах була подібною до української.

Запровадження умов для надання амністії певному колу осіб не є новелою для законодавчої практики іноземних держав. Так, зокрема, в ряді країн було прийнято закони, що запроваджують певні умови для отримання амністії. Це ПАР, Алжир, Уганда, Афганістан тощо.

Україна повинна дуже обережно підходити до питання амністії в аспекті збройного конфлікту на Донбасі. Вважаємо, що якщо Україна і має запроваджувати амністію, то лише умовну, адже надання широкої, безумовної амністії може створити соціальне напруження у суспільстві. Запровадження умов для надання амністії ускладнює вирішення конфлікту, разом із тим підвищує законність амністії, сприяє примиренню населення. Ряд умов є архіважливими для виконання. Це, перш за все, роззброєння та демобілізація, що є запорукою подальшого вирішення і стабілізації ситуації. Відмова від насилля та звільнення військовополонених і заручників є обов'язковими вимогами надання амністії. Не менш важливим є й передбачення умов майбутньої поведінки осіб, що отримали амністію. Але у будь-якому випадку для втілення та висвітлення основних ідей та вимог для надання і збереження амністії потрібен закон, який би детально регламентував умови, за яких надається амністія, контроль за виконанням таких умов, унеможлилював би зловживання як з боку осіб, які звертаються за амністією, так і посадових осіб, що приймають рішення про її надання, виконував би превентивну функцію, встановивши умови подальшої поведінки осіб для збереження амністії та передбачав би міру відповідальності у разі порушення цих умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. МЗС: Тимчасові імунітети від кримінального переслідування не звільняють від повномасштабної амністії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/golovni-novyni/mzs-tymchasovi-imunitety-vid-kryminalnoho-peresliduvannia-ne-zviliaiut-vid-povnomasshtabnoi-amnistii-263311.html>
2. В ОБСЄ зізнались, що проєкт про амністію бойовиків вигадали самі [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/12/16/7092671/>
3. Закон про амністію прийматиме не Мінська група, а ВР – Геращенко [Електронний ресурс] // 5 канал. – Режим доступу: <http://www.5.ua/ato-na-shodi/Zakon-pro-amnistiiu-prymatyme-ne-minska-hrupa-a-VR-Herashchenko-101368.html#>
4. Управление Верховного Комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека. Механизмы обеспечения верховенства права для постконфликтных государств. Амнистия [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Amnesties_ru.pdf
5. Ніколаєнко Т. Амністія та помилування як підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання / Т. Ніколаєнко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 68–71.
6. Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of Congo v. Belgium), Judgment of 14 February 2002, I.C.J. Reports 2002, para. 60.
7. Замечания по поводу проекта закона «о справедливости и мире» от 20 марта 2005 года DRP/175/05, приведенное в докладе организации «Международная амнистия», (AMR 23/019/2005)
8. Верховенство закона и правосудие на переходном этапе в обществах в состоянии конфликта и постконфликтных обществах. Доклад генерального секретаря, Doc. S/2004/616, 23 августа 2004 года см. пункт 6.
9. Human Rights Watch, «Benchmarks for assessing possible national alternatives to International Criminal Court cases against LRA leaders – A Human Rights Watch memorandum», No. 1 (May 2007), стр. 4.
10. Гутгарц Е., Амнистия 2014 [Электронный ресурс] / Е. Гутгарц // Простоправо. – Режим доступа: http://www.prostopravo.com.ua/pravonarusheniya/statii/amnistiya_2014
11. Римський статут міжнародного кримінального суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_588
12. Мусаева и др. против России, No. 74239/01, решение от 26 июля 2007 года, пункты 85–86 и 116
13. Aydin v. Turkey, No. 23178/94, Judgement of 25 September 1997, para. 103; Assenov et al. v. Bulgaria, No. 24760/94, Judgement of 28 October 1998, para. 102
14. Доповідь Луї Жуане (E/CN.4/Sub.2/1985/16/Rev.1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www1.umn.edu/humanrts/Amensty%20Laws_Joinet.pdf

15. Механизмы обеспечения верховенства права для постконфликтных государств [Електронний ресурс] // ООН. – 2009 г. – Режим доступу: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Amnesties_ru.pdf
16. Закон України «Про амністію у 2014 році» (в редакції від 14 травня 2014 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1185-18>
17. Проект Закону України «Про амністію у 2015 році», № 2118 від 12.02.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH1MU00A.html
18. Zimbabwe Human Rights NGO Forum v. Zimbabwe, para. 52. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.achpr.org/files/sessions/39th/comunications/245.02/achpr39_245_02_eng.pdf
19. Antonio Cassese, «International Criminal Law» (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.columbia.edu/itc/ce/s6403/antonio_cassese.pdf
20. Prosecutor v. Anto Furundžija, ICTY, Case No. IT-95-17/1-T, 10 December 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf>
21. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_200
22. Rule 159. Customary IHL [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule159#Fn_41_17
23. Ясмин Накви. Амнистия за военные преступления: возможность международного признания // Международный журнал Красного Креста: Сборник статей, 2003, с. 293–345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/10_irrc_851_naqvi_rus.pdf
24. Кримінальний Кодекс України (в редакції від 1 січня 2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
25. Proclamation No. 1377 granting amnesty to members of the communist party of the Philippines – New Peoples Army – National Democratic Front (CPP-NPA-NDF) and other communist rebel groups [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gov.ph/2007/09/06/proclamation-no-1377/>
26. El Salvador. Practice relating to Rule 159. Amnesty [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_sv_rule159
27. Faustin Ntoubandi, Amnesty for Crimes against Humanity under International Law, BRILL, 2007, 268p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://books.google.com.ua/books?id=RFewCQAAQBAJ&pg=PA163&lpg=PA163&dq=sections+20+\(7\),+20+\(8\),+20+\(9\)+and+20+\(10\)+south+african&source=bl&ots=etQDJYK-Dk&sig=R23OgLxCVREwNns9BKjaWiGHlro&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiE7MSMyZDLahXiVHIKHZxYA_wQ6AEIGzAA#v=onepage&q=sections%20%20\(7\)%2C%20%20\(8\)%2C%20%20\(9\)%20and%20%20\(10\)%20south%20african&f=false](https://books.google.com.ua/books?id=RFewCQAAQBAJ&pg=PA163&lpg=PA163&dq=sections+20+(7),+20+(8),+20+(9)+and+20+(10)+south+african&source=bl&ots=etQDJYK-Dk&sig=R23OgLxCVREwNns9BKjaWiGHlro&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiE7MSMyZDLahXiVHIKHZxYA_wQ6AEIGzAA#v=onepage&q=sections%20%20(7)%2C%20%20(8)%2C%20%20(9)%20and%20%20(10)%20south%20african&f=false)

28. Зрада чи перемога? Положення про амністію у Мінських домовленостях, Січень 2016, International Partnership for Human Rights, 10 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iphronline.org/wp-content/uploads/2016/01/UKR-Making-amnesty-work-January-2016.pdf>
29. Проект Закону про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей (закон прийнято від 16.09.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52183
30. Мазур Е. Чи потрібно пробачати терористів? Післямова до Закону про амністію, 24.09.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/22746.html>
31. Закон України «Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/27939-zakon-ukrajini-pro-nedopushhennya-peresliduvannya-ta-pokarannya-osib-uchasnikiv-podij-na-teritoriji-donetsykoji-ta-luganskykoji-oblastej>
32. Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 01 жовтня 1996 року (в редакції від 14 травня 2014 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/392/96-вр>
33. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування амністії в Україні» від 6 травня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1246-18/paran6#n6>
34. Mark Freeman, Necessary Evils: Amnesties and the Search for Justice, Cambridge University Press, 2009, 352p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=PzSOlaPzWgMC&pg=PA163&lpg=PA163&dq=ratione+temporis+amnesty&source=bl&ots=EBS3anw2tr&sig=Vy8vhzzd2j28pyx3GqUXqYLGNOU&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwjE5eGM6o7LAhUiw3IKHRXHDwQQ6AEIGzAA#v=onepage&q=ratione%20temporis%20amnesty&f=false>
35. Amnesty Laws in Bosnia and Herzegovina, Refworld [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b33214.html>
36. Customary international humanitarian law. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>
37. ЮАР после апартеида [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrights.ru/text/b11/Chapter1.htm>
38. Kobina Egyir Daniel. Amnesty as a tool of transitional justice: the South African Truth and Reconciliation Commission in profile/ Kobina Egyir Daniel. – Pretoria, South Africa. – 2001. – P. 29
39. Amnesty in the Age of human rights accountability: comparative and international perspectives/ Francesca Lessa, Leigh A. Payne: Cambridge University Press. – 2012. – P. xxvi
40. Patrick Lenta. What Conditional Amnesty Is Not // *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*. – Vol. 56, No. 120, The Politics of Inclusion and Exclusion (September 2009), pp. 44–64

41. Белфастские руководящие указания по амнистии и ответственности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ulster.ac.uk/data/assets/pdf_file/0004/79069/1RUSSIANGuidelinesonAmnestyandAccountability.pdf
42. Massimo Fusato. Disarmament, Demobilization and Reintegration of Ex-Combatants [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.beyondintractability.org/essay/demobilization>
43. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_153
44. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154
45. Тандіт сказав, скількох українців звільнили з полону терористів [Електронний ресурс] // Укрінформ. 26.02.2016. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-regions/1972284-tandit-skazav-skilki-vsogo-ukrainciv-zvilynili-z-polonu-teroristiv.html>
46. State of Minsk agreements implementation: An unofficial Ukrainian experts' opinion [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/19649200/State_of_Minsk_agreements_implementation_An_unofficial_Ukrainian_experts_opinion
47. Mark Freeman. Necessary evils: Amnesties and the Search for Justice. – Cambridge University Press. – 2009. – P. 171–173
48. Бусол О. **Проблеми нормотворчості при розробці Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей»** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=398:zakoni-16-veresnya&catid=8&Itemid=350
49. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>
50. Проект Закону про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52183
51. Инструменты обеспечения господства права в постконфликтных государствах: комиссии по установлению истины [Електронний ресурс] // ООН. – 2006. – Режим доступу: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/RuleoflawTruthCommissionsru.pdf>
52. Santos Mendoza et al. v. Uruguay, пункт 36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www1.umn.edu/humanrts/cases/29-92-URUGUAY.htm>

Аналітична довідка

«ПОСТКОНФЛІКТНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ»

ВСТУП

Припинення відкритого насилля в результаті мирної угоди чи військової перемоги не означає досягнення миру. Припинення насилля скоріше є так званою «пост-конфліктною» ситуацією, котра передбачає створення «нових можливостей якими можна скористуватись або ж відкинути». Міжнародна спільнота може відіграти визначальну роль в заохоченні чи протидії процесу мирного врегулювання та будівництва миру. Організація Об'єднаних Націй, ОБСЄ та неурядові міжнародні організації відіграють все більш вагомую роль у відновленні мирного життя та подоланні наслідків збройного конфлікту [1, с.2].

Постконфліктне регулювання впливає на різні сфери публічного життя та порядку в державі. Зазвичай заходи включають, реструктуризацію державних установ і інфраструктуру громадського транспорту, державної системи охорони здоров'я, системи освіти та інших секторів економіки, а також сектору безпеки. Таких заходів, зазвичай, вживають разом з реінтеграцією та реабілітацією колишніх комбатантів, репатріацією біженців та внутрішньо переміщених осіб, запровадженням проектів відновлення.

На практиці досить часто виявляється, що держава не зможе гарантувати безпечне середовище для реалізації громадянських проектів з розбудови миру, що, в свою чергу, може призвести до збільшення організованої злочинності і проявів тероризму та інших видів насилля, порушення фундаментальних прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, розповсюдження інфекційних хвороб, збільшення кількості біженців. Це може впливати й на інші держави, дестабілізувати цілий регіон або ж загрожувати міжнародному миру і безпеці.

В рамках ООН та ОБСЄ передбачено правові механізми постконфліктного регулювання, які неодноразово втілювались в життя. Особливості миротворчих операцій та розбудови миру в державах, що постраждали внаслідок війни, на Африканському континенті розглянуто в даному документі.

1. Поняття постконфліктного регулювання

Постконфліктне регулювання спрямоване на надання допомоги державам та суспільствам, розділеним війною, та на унеможливлення виникнення збройного конфлікту. Таке регулювання поєднує в собі механізми миротворчості з елементами державного будівництва, гуманітарних акцій, правосуддя перехідного періоду та відновлення. Однак, такі заходи можуть зводитись до зміцнення чи відновлення певних політичних, економічних і соціальних структур, знищених під час воєнних дій.

Основна ідея концепції постконфліктного регулювання – знищити основні причини війни та створити умови для стабільного та сталого миру. Для досягнення таких змін потрібні політична визначеність, унікальні стратегії, значні ресурси та скоординований, узгоджений та комплексний підхід до планування та виконання. Розглядаючи різноманіття постконфліктних сценаріїв регулювання, важко виробити загальні практичні стандарти чи керівні принципи з постконфліктного регулювання та розбудови миру. Навіть Комісія ООН з розбудови миру, створена у 2005 році Радою Безпеки та Генеральною Асамблеєю ООН, зосереджує свої зусилля на формулюванні стратегій відповідно до конкретної держави.

На сьогодні немає єдиного загальноприйнятого поняття «постконфліктне регулювання».

Норвезький соціолог Йоган Галтунг, який присвятив свою діяльність вивченню конфліктів, визначив всі основні цілі фази після конфлікту: мир в позитивному та негативному значенні (positive and negative peace). Мир в негативному значенні – це відсутність прямого та організованого насилля між групами людей чи державами. Позитивний ж мир – це встановлення стабільного миру за допомогою співпраці між цими групами людей чи державами, а також знищення основних причин конфлікту.

Поняття постконфліктного урегулювання схоже з поняттям розбудови миру (peacebuilding), але має ширше значення. Відповідно до визначення, запропонованого Йоганом Галтунгом, **постконфліктне регулювання чи будівництво миру (peacebuilding)** – це всеохоплююча концепція, яка полягає, складається та містить в собі сукупність процесів, підходів та станів, необхідних для перетворення конфлікту на сталі мирні відносини. Таким чином, термін застосовується щодо широкого кола заходів та діяльності, які передують або настають після формального настання миру[2].

Зустрічається й таке визначення: **постконфліктне регулювання** – це стратегії, спрямовані на створення і захист сталого, тривалого миру, за яких дотримуються основні права людини і потреби населення, і не виникають збройні конфлікти [1, с.3]. Більш комплексним і нормативним є визначення Ребеки Спенс: **постконфліктне регулювання** – це така ді-

яльність та процеси, які зосереджують свою увагу на корінних причинах конфлікту, а не на його наслідках, спрямовані на розбудову і відновлення всіх секторів держави, що постраждала від війни; воно заохочує й підтримує взаємодію між всіма секторами суспільства для налагодження зруйнованих відносин та початку процесу відновлення гідності та довіри, визнання специфіки кожної постконфліктної ситуації, заохочення та підтримка природних ресурсів, виконання та технічне забезпечення діяльності і процесів, заохочення процесів, які триватимуть після закінчення фази відновлення [3].

Вперше про заходи, які мають вживатися після конфлікту, заговорили в Порядку дня для миру 1992 року [4] – у доповіді Генерального Секретаря ООН, де розділ 6 було присвячено постконфліктній розбудові миру. Метою постконфліктної розбудови миру, відповідно до цього документу, є «визначення та підтримка структур, спрямованих на зміцнення миру та вселення почуття впевненості та добробуту» [2, с.17].

Постконфліктна розбудова миру включає в себе сукупність заходів, що мають на меті зменшення ризику виникнення чи відновлення конфлікту, посилення інституційних механізмів на всіх рівнях для вирішення конфлікту та встановлення основ для сталого миру і розвитку. Стратегії постконфліктного врегулювання повинні відповідати специфічним потребам зацікавленої держави, ґрунтуватись на державній власності, мають бути пріоритетними й узгодженими, а тому досить обмежене коло заходів, спрямоване на досягнення вищевказаних цілей.

Концепція постконфліктної розбудови миру є різноманітною і часто піддається критиці. Деякі науковці і політики вважають, що західні держави використовують для посилення державного втручання, неналежне врахування реалій та фактичних потреб конкретного населення зацікавленої держави.

З точки зору національного управління та права постконфліктне управління стосується заходів органів державної влади, структур і процесів для відновлення соціально-економічного, політичного життя всередині держави, де відбувся збройний конфлікт.

Основні сфери, що потребують відновлення після конфлікту

1. ***Гарантування безпеки.*** Це, перш за все, передбачає вжиття належних заходів для захисту населення та майна, для боротьби зі злочинністю. Воно включає також визначення статусу колишніх комбатантів, що передбачає застосування класичного тріо заходів з роззброєння, демобілізації та реінтеграції, які, в свою чергу, тісно пов'язані з відновленням економіки та створенням робочих

місць. Для належного виконання необхідно дотримуватись п'яти основних умов.

1. *Сприятливі умови.* Тільки довіра може розірвати коло насилля, що не дозволяє воюючим сторонам роззброїтись. Треті сторони можуть відігравати важливу роль в гарантуванні виконання умов припинення вогню, дотримання публічного порядку, безпеки населення та належного виконання програм з роззброєння.
2. *Включення всіх воюючих сторін.* Це необхідно для створення безпечних умов та належного виконання всіх етапів роззброєння, демобілізації та реінтеграції. У протилежному випадку будь-яка зі сторін може розпочати протистояння, скориставшись роззброєнням іншої сторони. Інституції, створені для роззброєння, демобілізації та реінтеграції повинні періодично обмінюватись інформацією.
3. *Політична угода,* яка має містити умови безпеки, визначати припинення воєнних дій та виконання заходів із роззброєння, демілітаризації та реінтеграції.
4. *Всеохоплюючий підхід,* який включає в себе створення надійного та авторитетного органу на національному рівні, який би виконував функції планування, виконання та нагляду на національному рівні, роботу миротворчих сил та військових, які будуть здійснювати роззброєння, діяльність цивільних організацій.
5. *Належне фінансування.*

Успішні програми з роззброєння та демобілізації мають бути гнучкими та враховувати потреби різних груп, збалансовувати потреби колишніх комбатантів та місцевого населення.

Роззброєння досить часто є тривалим процесом. Основною проблемою є пошук та збір стрілецької та легкої зброї. Наявність великих воєнізованих груп та нерегулярних військових сил також ускладнює роззброєння. Тому надзвичайно важливого значення набуває створення ефективних правоохоронних органів. Центри збору зброю потрібні гарантії безпеки, як для їх співробітників, так і для колишніх комбатантів. Збір та знищення зброї повинні здійснюватись швидко для уникнення вірогідності крадіжок та відновлення протистояння.

Демобілізація включає розформування військових частин та перехід колишніх комбатантів з військового до цивільного життя. Це процес складається зі зборів колишніх комбатантів, створення орієнтаційних програм та переміщення колишніх учасників бойових дій до місць призначення [5].

Досить часто для гарантування безпеки необхідною умовою є присутність миротворчої операції чи операцій з розбудови миру, з наданням

гуманітарної допомоги та допомоги у надзвичайних ситуаціях. Безпека – важлива передумова стабілізації.

Не менш важливою умовою є статус, повноваження збройних сил, поліції, сил безпеки, що проявляється у відновленні, навчанні чи розпуску цих формувань. Корумпованість і/або підривна діяльність збройних сил є основними бар'єрами на шляху відновлення законності та загрожують відновленням конфлікту. Тому для державних органів влади важливо вести боротьбу з корупцією, гарантувати належну діяльність судів.

- 2. Відновлення інфраструктури.** Конфлікти та війни руйнують основну інфраструктуру в державі. Ступінь її руйнації відрізняється залежно від держави. Так, у Руанді, наприклад, в переважній більшості структура залишилась непошкодженою. В Сьєра-Леоне руйнувань зазнала здебільшого сільська місцевість. Розмиті дороги, зруйновані мости обмежують рух та комунікації між регіонами, а зруйновані урядові будівлі затримують відновлення державних органів влади [6].

Зруйновано й надання освітніх послуг, послуг з охорони здоров'я, забезпечення електроенергією, водопостачання та каналізацію. Втрата житла, гуманітарні кризи та епідемії хвороб – досить розповсюджені явища під час конфлікту та в постконфліктний період [7, с.5].

- 3. Відновлення верховенства права.** Один з основних елементів передбачає створення механізмів притягнення до відповідальності, припинення свавілля та покарання винних. Реформування, відновлення державних органів та інституцій.

У своїй доповіді 2004 року під назвою «Верховенство права та правосуддя перехідного періоду» Генеральний Секретар ООН Кофі Анан описав верховенство права як «принцип управління, відповідно до якого всі особи, інституції та юридичні особи, державні та приватні, включаючи саму державу, підпорядковуються законам, які офіційно оголошені, мають рівну юридичну силу і визнані незалежними інституціями та відповідають міжнародним нормам та стандартам з прав людини. Воно вимагає також наявності заходів для гарантування дотримання принципів правової держави, рівності перед законом, відповідальності за законом, справедливого застосування права, принципу розподілу влади, участі у прийнятті рішень, уникнення свавілля, правову відкритість і прозорість» [8]. Таке визначення окреслює основні концептуальні та практичні завдання пов'язані зі встановленням верховенства права в контексті постконфліктного регулювання.

- 4. Децентралізація, розширення повноважень органів місцевого самоврядування,** яка може прискорити процес переходу від конфлік-

ту до переговорів, допомогти вирішити корінні питання конфлікту та сприяти відновленню миру й стабільності. Під час процесу відновлення і реконструкції децентралізація виступає в якості засобу відновлення довіри населення до органів влади, а таким чином й до її легітимності на місцевому рівні, повторному розподілу ресурсів, більш ефективному обміну інформацією, кращому дотриманню законів і порядку. Новостворені органи місцевого самоврядування можуть сприяти участі місцевого населення у відновленні і розбудові миру, і таким чином зменшити настрої щодо соціального розділення суспільства та сепаратизму, які часто є джерелом конфліктів, і таким чином, дозволяє створити довіру в суспільстві держави, яка зазнала наслідків збройного протистояння [9].

5. **Економічне відновлення**, що тісно пов'язане зі створенням житла, робочих місць, управління природними ресурсами та чесний розподіл національних благ.

2. Міжнародно-правові аспекти постконфліктного врегулювання

Для того щоб перехід від стану війни до стану тривалого та сталого миру відбувся швидше та ефективніше, міжнародне співтовариство в певній мірі повинно втрутитись у внутрішні справи держави, зруйнованої війною. Таке втручання може мати вплив на суверенітет держави, певні колективні та індивідуальні права, такі як право на самовизначення чи права людини. Більш того, процес постконфліктного врегулювання в цілому може мати вплив на міжнародні відносини держави та її положення в міжнародному співтоваристві.

Важливо, аби дії в рамках постконфліктного врегулювання завжди здійснювались відповідно до норм права. Міжнародне право має стати критерієм, мірилом відповідності певних дій у кожному конкретному випадку. Особливої уваги заслуговують питання правової основи дій, правового статусу учасників та межі їх повноважень. Правова визначеність та прогнозованість – основоположні начала будь-якого стабільного та сталого постконфліктного порядку.

Учасники постконфліктного урегулювання

Процес урегулювання конфлікту та розбудови миру передбачає залучення та участь різних учасників: як всередині держави, так і міжнародних, державних і недержавних, тих, які приймають рішення, та представників громадського суспільства, цивільних та військових, політичних діячів та економістів.

Найважливіший аспект – це взаємодія між зацікавленою державою та міжнародним співтовариством, співробітництво між якими має значення для встановлення та розбудови миру. З одного боку ст. 2(7) Статуту ООН передбачається принцип невтручання у внутрішні справи держави, який є імперативною нормою. Разом з тим, якщо Рада Безпеки ООН визнає існування загрози миру відповідно до ст. 39 Статуту ООН, вона може вжити ряд заходів для збереження і відновлення миру та безпеки. В деяких випадках РБ ООН класифікувала ситуації як такі, що загрожують миру, коли воєнні дії тільки припинялись, але серйозна загроза миру та висока вирогідність відновлення конфлікту мали місце. Наприклад, в Сьєрра-Леоне чи в Лівії.

Радою Безпеки ООН започатковувались багатофункціональні миротворчі операції в Демократичній Республіці Конго, Лівії, Судані, на Гаїті. Такі операції засновуються на функціональному мандаті відповідно до Глави VII Статуту ООН і передбачають військову та цивільну складову. Зазвичай мандати таких операцій передбачають захист цивільного населення, роззброєння, демобілізацію та реінтеграцію колишніх комбатантів, підготовка реформ в сфері безпеки, відновлення судових органів, сприяння верховенству права чи розслідування випадків порушення прав людини.

Більш всеохоплюючою формою розбудови миру є створення міжнародних територіальних адміністрацій (в таких країнах як: Камбоджа, Косово, Східний Тимор). Особливостями такого формату участі ООН є те, що ця міжнародна організація здійснює урядові функції на чолі адміністративного штату чи території [10, с.13].

Згода держави як основна умова для відновлення миру

Держава може дозволити іншим державам чи міжнародним організаціям надсилати персонал, займати будівлі, здійснювати певну діяльність та повноваження на своїй території. Бурунді і Сьєрра-Леоне, наприклад, були першими державами, які звернулись до Ради Безпеки ООН з проханням надати допомогу після конфлікту в розбудові миру.

Особливо цікавим прикладом односторонньої передачі повноважень є Декларація Незалежності Асамблеї Косова у лютому 2008 року, яка стосується відносин між Косово і міжнародними цивільними й військовими особами, присутніми на його території. В Декларації Асамблея підтвердила, що Косово бере на себе зобов'язання виконати План Ахтїсаарі, який було розроблено як план дії зі встановлення держави. У той же час Асамблея явно запросила і підтримала створення Місії ООН в Косово, Місії Європейського Союзу з верховенства права та НАТО для здійснення нагляду та надання допомоги у реалізації Плану Ахтїсаарі [10,с.11].

Якщо збройний конфлікт закінчується підписанням мирного договору, сторони можуть вирішити певні питання постконфліктної фази у такому договорі. В переговорному процесі досить часто беруть участь ООН, інші міжнародні чи регіональні організації. Так, наприклад, у Ломейській мирній угоді 1999 року, укладеній між Урядом Сьєрра-Леоне та Об'єднаним Революційним Фронтом, сторони передбачили розширену роль Економічного співтовариства держав Західної Африки та Місії ООН в питанні постконфліктного регулювання та розбудови миру.

Очевидно, що постконфліктне регулювання не тільки має важливе політичне, стратегічне значення, а й має правове підґрунтя. Однак в міжнародному праві немає визначеного спеціального інструментарію, який би вирішував всі основні питання регулювання після збройного конфлікту. Певні норми і принципи з різних галузей права, які є важливими складовими сучасного *jus post bellum*, застосовуються.

Для постконфліктного врегулювання характерною є взаємодія різних галузей національного та міжнародного права. Для визначення різноманітних галузей права, які застосовуються при завершенні конфлікту, міжнародного чи неміжнародного характеру, з метою встановлення сталого миру, вживають термін *jus post bellum*. Проте цей вираз не досить час вживається у сучасному міжнародному праві [2, с.33].

Jus post bellum містить в собі норми міжнародного гуманітарного права, основ прав людини, міжнародного кримінального права, міжнародного права біженців, міжнародного економічного права тощо.

Норми міжнародного гуманітарного права – основний компонент *jus post bellum* щонайменше щодо норм, які регулюють військову окупацію. Інші норми МГП не застосовуються, оскільки їх застосування залежить від наявності збройного конфлікту і їх не застосовують після загального припинення військових операцій (ЖК4, ст.6).

МКТЮ зазначає випадки тимчасового застосування норм після фактичного здійснення воєнних дій: щодо військовополонених, інтернованого цивільного населення, оскільки вони залишаються під захистом МГП навіть після припинення вогню.

Діють також норми щодо контролю над зброєю. Так, наприклад, Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року [11], зобов'язує сторони безвідкладно одразу ж після припинення активних військових дій вживати всіх необхідних і відповідних заходів для захисту цивільних осіб від дії мінних полів, мінних районів, мін, мін-пасток та інших пристроїв в районах, що знаходяться під їхнім контролем.

Положення щодо окупації, які мають на меті захист фізичних осіб, збереження території та законний status quo. Передбачається й ряд заборон: заборона примусового переміщення та депортації населення, примусової праці, знищення нерухомого та рухомого майна відповідно до положень ЖК4 [12].

Міжнародне право в сфері захисту прав людини

Ця галузь міжнародного права відіграє ключову роль у збереженні та відновленні верховенства права. Для належного застосування міжнародного права в сфері захисту прав людини необхідно відновлення законодавчих, виконавчих та судових органів державної влади. Застосування норм міжнародного права щодо основоположних прав людини вимагає не тільки їх інкорпорації у національне законодавство, а й їх практичного використання місцевими органами влади. Досить часто виникає питання, чи дотримання основоположних прав людини – це передумова чи обов'язкова складова процесу постконфліктного урегулювання.

Право на належний судовий захист та право на справедливий суд відіграють важливу роль. Вони передбачають, зокрема, що в державі створена прозора та ефективна судова система. Для ефективного виконання передбачених після припинення вогню заходів, потрібно враховувати правові традиції зацікавленої держави.

Права людини не обмежуються громадянськими чи політичними правами. Заборона самовільного позбавлення прав, тортур, нелюдського поводження та незаконного утримання – найбільш явні індикатори того, що збройний конфлікт завершився.

Встановлення сталого миру вимагає всестороннього підходу до реалізації економічних і соціальних прав, які включають в себе право на гідні стандарти диття, право на житло, право на охорону здоров'я, право на освіту. Виконання економічних і соціальних прав в постконфліктному контексті багато в чому залежить від участі міжнародної спільноти, яка сприяє інституційній розбудові та відновленню держави та її населення.

На національному рівні неодмінно потрібно прийняти закони, що захищають індивідуальні свободи також тісно пов'язані з вільними та чесними виборами, з активним та пасивним виборчим правом. Такі вибори гарантують легітимність парламенту та його спроби змінити виключне законодавство, прийняте зазвичай під час збройного конфлікту.

Міжнародне кримінальне право

Суд над воєнними злочинцями після припинення конфлікту – важливий крок у відновленні миру. Концепція правосуддя у перехідний пері-

од стала повноцінною складовою постконфліктного врегулювання. Вона може мати 5 різних форм:

1. Здійснення правосуддя у постійній міжнародній судовій установі – Міжнародному кримінальному суді. Справи, що нині перебувають у МКС стосуються злочинів, вчинених в ЦАР, Демократичній Республіці Конго, Уганді, Судані.
2. Здійснення правосуддя у міжнародній судовій установі *ad hoc*. Прикладом слугує Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії.
3. Здійснення правосуддя у гібридній кримінальній установі – міжнародний кримінальний трибунал для Руанди. Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне.
4. Здійснення правосуддя в рамках *ad hoc* внутрішнього кримінального процесу – Комісії зі встановлення істини та примирення в ПАР, Аргентині, Чилі, Східному Тиморі.
5. Здійснення правосуддя в рамках національних судів відповідно до інутрішнього права: звичайні суди конго.

Важливо зазначити, що розглянуті вище форми правосуддя не є взаємовиключними. Вибір форми здійснення правосуддя залежить від політичної волі держав та міжнародної спільноти.

Міжнародне право біженців

Ця галузь міжнародного публічного права заслуговує на особливу увагу, оскільки збройні конфлікти – це основна причина примусового переміщення населення.

Після припинення воєнних дій може мати місце втрата статусу біженця, який надала держава притулку на підставі Женевської конвенції про статус біженців 1951 року [13]. Разом з тим, цим міжнародним договором передбачається принцип недопустимості примусового повернення біженців, що забороняє державам повертати особу, яка має побоювання за своє життя чи свободу. Але ст. 1С конвенції вказує, що статус біженця не застосовується щодо особи, якщо обставини в країні цієї особи, що спричинили надання статусу біженця, більше не існують. Виникає логічне питання: чи можна вважати припинення вогню припиненням обставин, що спричинили надання статусу біженця, якщо не встановлено сталого миру, а масове повернення біженців може стати додатковим джерелом нестабільності. З іншого боку, повернення біженців та їх реінтеграція можуть бути визначальними факторами у відновленні країни.

Практичним вирішенням цієї проблеми стало створення програм з добровільної репатріації, організованих разом з державами притулку, дер-

жавами походження та Управлінням Верховного Комісара ООН у справах біженців.

Ситуація щодо внутрішньопереміщених осіб додає додаткових складнощів, пов'язаних з відсутністю належного правового режиму, який би спеціально б регулював статус осіб, що були вимушені покинути свої домівки, але не перетнули міждержавний кордон. Єдиний документ, присвячений цьому питанню, – Керівні принципи внутрішнього переміщення 1998 р.[14]. Однак, вони не мають обов'язкової сили. Генеральна Ассамблея ООН схвалила їх, і їх було включено до національного законодавства багатьох держав.

Успішне повернення біженців і внутрішньо переміщених осіб має на меті вирішення основних проблем, що спричинили конфлікт, а також можуть попередити ескалацію протистоянь у майбутньому [2, с.40].

3. Практика ООН у постконфліктному врегулюванні

Організація Об'єднаних Націй є всесвітнім форумом для обговорення актуальних проблем, які постають перед людством, у тому числі й питань війни та миру. Нагадаємо, що Організацію Об'єднаних Націй було створено з метою «позбавити майбутні покоління від бід війни», як це вказано в Статуті Організації [15].

Варто зазначити, що у Статуті відсутнє саме визначення операцій із підтримки миру. Спершу розглядалась схема, за якою Рада Безпеки могла застосовувати примусові заходи, у тому числі застосування військових сил проти держави, яка здійснила акт агресії, порушила мир чи створює загрозу миру. У 1948 році планувалось створення власних збройних сил ООН під командуванням Військово-Штабного Комітету та під політичним керівництвом Ради Безпеки. Однак, цей план не було реалізовано, а миротворча діяльність ООН знайшла своє відображення в дещо інших формах.

У 1948 році було направлено місію воєнних спостерігачів до Палестини, а в 1949 році – у зону конфлікту між Індією та Пакистаном. Подібні місії згодом також направлялись до Лівану, Ємену (1963 р.), Афганістану та Пакистану (1988–1990 рр.), Анголи (1991 р.), Іран та Ірак (1988–1991 р.), Ірак та Кувейт (1991 р.), Грузію, Гаїті (1993 р.), Таджикистан (1994 р.).

Починаючи з 1948 року, за ініціативи Генерального Секретаря ООН було засновано поліцейські сили ООН з функціями контролю за дотриманням режиму перемир'я в зонах конфліктів, підтримки порядку при проведенні ООН заходів, пов'язаних із виборами. Першою миротворчою операцією ООН, до складу якої входили поліцейські, була Операція ООН у Конго (1960–1964 рр.)

Вперше війська ООН для операцій з підтримки миру, які називалися Надзвичайними збройними силами ООН, були створені та направлені

у 1956 році на Близький Схід під час Суецької кризи. Ці сили були напіввоєнізованими, мирними силами ООН, які мали право застосувати зброю лише з метою самооборони (на відміну від збройних сил, передбачених положеннями Глави VII Статуту ООН).

Варто зазначити, що ООН не має постійного міжнародного контингенту. Війська, що проходять службу в складі миротворчих сил ООН (поліцейських чи воєнних), надаються державами-членами на добровільній основі.

Під час проведення суецької операції, направлення військ у Конго (1960–1964 рр.) та на Кіпр (із 1964 р.) почала зростати роль Генерального Секретаря ООН, розширився круг повноважень Секретаріату та певною мірою, обмеження ролі Ради Безпеки у прийнятті відповідних рішень.

У 1965 році рішенням Генеральної Асамблеї ООН було засновано Спеціальний комітет з операцій по підтримці миру у складі представників 33 держав.

Операції з підтримки миру під егідою ООН, які мали місце до завершення «холодної війни», включали лише контроль над припиненням вогню і не передбачали зобов'язань пост конфліктного врегулювання. Таким чином, схема взаємодії умовно включала наступні етапи: війна, припинення вогню, встановлення контролю військовими спостерігачами над припиненням вогню та політичне врегулювання.

Однак, як зазначають науковці, розпочати місію з врегулювання набагато простіше, аніж завершити. Традиційні миротворці часом залишаються на місцях протягом 10–30 років, інколи навіть 50 років (як у випадку з Кіпром, Близьким Сходом, на кордоні Індії та Пакистану).

Згодом діяльність ООН з підтримки миру почала поєднуватись із постконфліктним врегулюванням, включати також комплексні операції в умовах внутрішніх конфліктів. До повноважень таких місій часто входить супровід гуманітарних вантажів, захист цивільних жертв конфлікту, контроль над тяжким озброєнням тощо. У випадках із Косово та Східним Тимором місія ООН виконувала функції виконавчої, правозахисної та адміністративної влади, адже місцеві органи або ж не були створені, або не мали здатність ефективно функціонувати [16].

У 90-х роках ХХ ст. місії ООН були обмеженими в часі, а успішне проведення національних виборів слугувало завершальною стадією місії. Однак, сучасні конфлікти, у які ООН доводиться втручатися, є дещо ускладненими, досить часто замороженими, і навіть за умов припинення вогню, досягнути політичного врегулювання конфлікту важко, адже в більшості випадків сторони конфлікту переносять його з військової площини у політичну.

Приклади таких країн, як Камбоджа, Ангола, Сомалі, Сьєрра-Леоне та Руанда яскраво продемонстрували, що підписання мирної угоди далеко не завжди гарантує мир, адже одна зі сторін може відмовитися чи прямо порушувати взяті на себе зобов'язання, продовжуючи військові дії, насилля чи жорстокі порушення прав людини. Із цих прикладів стало очевидно, що ООН має посилити свої місії з підтримки миру та доповнити їх повноваженнями з постконфліктного врегулювання.

Таким чином, сьогодні в практиці ООН сформувалися такі засоби підтримання миру як превентивна дипломатія (preventive diplomacy), встановлення миру (peace-making), підтримання миру (peace-keeping), примушення до миру (peace-enforcement) та миробудівництво в постконфліктний період (peace-building) [17].

Миротворчі операції засновуються резолюцією Ради Безпеки, а керівництво ними здійснює Генеральний секретар, який досить часто запроваджує посаду свого спеціального представника при тій чи іншій місії.

Миротворча операція – застосування багатонаціональних сил під командуванням ООН для врегулювання конфлікту. Миротворчі сили виконують роль третьої нейтральної сторони, яка встановлює режим припинення вогню та розмежування.

Саме ООН належала важлива роль із припинення війни в Конго (1964 р.), між Іраном та Іраком (1988 р.), у Сальвадорі (1992 р.) та Гватемалі (1996 р.). Також ООН доклала зусиль для встановлення миру та початку економічного зростання в Мозамбіку (1994 р.), проголошення незалежності Східного Тимору (2002 р.), а у грудні 2005 року Організація завершила свою миротворчу місію в Сьєра-Леоне. Якщо ж рішення Ради Безпеки сторонами конфлікту не виконуються, то Рада Безпеки може уповноважити коаліцію держав-членів вжити «всіх необхідних заходів», включаючи військові дії, як це, наприклад, було зроблено для відновлення суверенітету Кувейту у 1991 році, для нормалізації ситуації з метою доставки гуманітарної допомоги в Сомалі (1992 р.), для відновлення обраного демократичним шляхом уряду Гаїті (1994 р.) чи для відновлення миру та безпеки у Східному Тиморі 1999 р.

У минулому миротворчі сили застосовувались лише у випадках міжнародних збройних конфліктів, тому у період із 1945 по 1985 рік під егідою ООН було проведено лише 13 таких операцій. У наш час внутрішні конфлікти досить часто призводять до гуманітарних криз та втрати державою контролю над певними ситуаціями та/або територією, вони можуть мати високу інтенсивність та затяжний характер (Боснія та Герцеговина, Сомалі, Абхазія, Придністров'я). Особливо поширеними стають міжетнічні та міжконфесійні конфлікти із значними втратами серед

мирного населення. У період із 1986 по 2010 рік ООН розгорнула 51 миротворчу операцію.

Зупинимось детальніше на деяких із них. 31 липня 2007 року Рада Безпеки створила Змішану операцію Африканського союзу – Організації Об'єднаних Націй в Дарфурі. Керуючись Главою VII Статуту ООН [15], Рада Безпеки уповноважила Операцію вживати всіх необхідних заходів для реалізації Мирної угоди по Дарфуру.

25 вересня 2007 року Рада Безпеки затвердила розгортання багатоконпонентної структури при взаємодії з Європейським Союзом із метою створення сприятливих умов для повернення біженців у Центральноафриканській Республіці та Чаді.

24 березня 2005 року Рада Безпеки проголосувала за направлення 10 000 військовослужбовців та 700 поліцейських для сприяння виконанню мирної угоди між урядом Судану та національно-визвольним рухом/Армією Судану (Всеохоплюючої мирної угоди в Південному Судані), яка була укладена в 2005 році після 21 року кровопролиття.

У кінці 1999 року ООН також направила Інтегровану місію в Східний Тимор, у якому розпочались заворушення через референдум про приєднання до Індонезії. У 2005 році миротворча місія була переформатована в місію з надання допомоги по миробудівництву (постконфліктне врегулювання).

Особливу увагу слід приділити Місії ООН у Сьєрра-Леоне, за сприяння якої було припинено 11-річну громадянську війну. ООН посприяла у питаннях роззброєння, демобілізації, ремонту доріг, шкіл, лікарень, а також запровадила різні проекти з соціальної підтримки. Важливим елементом також стало заснування спеціального суду для Сьєра-Леоне під егідою ООН, формування професійних поліцейських сил. На зміну Місії ООН у Сьєрра-Леоне у 2006 році прийшла нова місія – Об'єднане представництво ООН у Сьєрра-Леоне, яке було відповідальним за проведення виборів у 2007 році.

Таким чином, стає очевидно, що діяльність ООН не припиняється з завершенням конфлікту. ООН допомагає біженцям повернутися додому, займається розмінуванням, ремонтом, надає економічну та правову допомогу, слідкує за ходом виборів та дотриманням прав людини.

Після завершення конфлікту суспільство переходить на інший етап – етап миробудівництва, етап формування самобутності. Досить часто миротворчість є основою миробудівництва, переходу від війни до миру. Ми вже наводили приклади порушення мирних договорів, які мали місце в Анголі у 1993 р. та Руанді у 1994 р. Науковці зазначають, що фактично в половині країн, які пережили війну, через п'ять років відбуваються спалахи насилля.

Тому у червні 2006 року відбулася визначна подія: було засновано Комісію з миробудівництва (КМС), метою якої є сприяння країнам у переході від війни до миру. Вона слугує проміжною ланкою між миротворчістю та постконфліктними операціями. Основним завданням Комісії є налагодження зв'язків між всіма сторонами для координації дій та забезпечення справжньої постконфліктної діяльності [18].

Комісія з миробудівництва – це новий міжурядовий консультативний орган ООН, який підтримує зусилля, спрямовані на досягнення миру у країнах, які пережили конфлікти, та є важливим доповненням того механізму, який використовується міжнародною спільнотою для вирішення більш широких задач по забезпеченню миру.

Комісія відіграє унікальну роль, виконуючи наступні функції: зводить разом сторони конфлікту, міжнародних донорів, міжнародні фінансові установи, уряди країн; мобілізує зусилля та рекомендує і пропонує комплексні стратегії постконфліктного миробудівництва та відновлення, а також, за необхідності, акцентує увагу на проблемних аспектах, здатних підірвати мир [19].

Наразі наступні держави включено до порядку денного Комісії з миробудівництва:

- Бурунді – було включено 23 липня 2006 року шляхом передачі Радою Безпеки, основними проблемами є верховенство права та повернення громадам права на землю;
- Гвінея – 23 лютого 2011 року у відповідь на прохання уряду Гвінеї про допомогу КМС у національному примиренні, реформі сектору оборони та зайнятості молоді;
- Гвінея-Бісау – була включена 19 грудня 2007 року у відповідь на прохання Ради Безпеки;
- Ліберія – була включена 16 вересня 2010 року на прохання Ради Безпеки, КМС співпрацює з міжнародними та місцевими партнерами для реалізації верховенства права, національного примирення та проведення реформи в сфері безпеки;
- Сьєрра-Леоне – було включено 23 червня 2006 року після передачі Радою Безпеки, КМС співпрацює з міжнародними та місцевими партнерами щодо зайнятості молоді та жінок, забезпечення їх прав, реформи безпеки та правосуддя, розвитку енергетики;
- Центральноафриканська республіка – була включена 12 липня 2008 року.

Досить часто діяльність місій ООН із миробудівництва в постконфліктних ситуаціях полягає також у контролі над збором та знищенням сотень тисяч одиниць озброєння, а також наданні допомоги колишнім комбатантам повернутися до цивільного життя.

Миробудівництво часто здійснюється паралельно з миротворчими операціями та входить до їх мандату. У випадку успішної миротворчої операції обов'язки з нормалізації життя переходять від персоналу місій до інших структур ООН та організацій. Умовно кажучи, держава переходить з опіки Ради Безпеки до Комісії з миробудівництва та інших органів у рамках ООН (Верховного комісара ООН з прав людини, Міжнародну організацію праці тощо). Наприклад, у 2000 місії ООН у Таджикистані та Центральноафриканській Республіці були замінені меншими за чисельністю відділами з миробудівництва [16]. Також ми вже наводили приклади Сьєра-Леоне та Східного Тимору.

Ще однією сучасною тенденцією у сфері посилення міжнародного миротворчого потенціалу, про яку слід згадати, є співпраця та взаємодія ООН із регіональними організаціями (першим прикладом такої співпраці може слугувати Місія спостерігачів у Ліберії у 1993–1997 рр.). ООН тісно співпрацює з НАТО та ЄС (прикладом може слугувати координація дій щодо Косово), ОБСЄ, ОАД та СНД.

Сучасні миротворчі місії мають комплексний характер, вони не лише намагаються стримати чи врегулювати конфлікти, а й також сприяти відновленню держави, прав людини та громадського порядку. Усі наведені приклади миротворчих операцій свідчать про значну роль, яку ООН відіграє при збереженні миру та безпеки. Однак, слід також пам'ятати, що миротворчі місії не є панацеєю, а лише однією із потужних сил, яка сприяє врегулюванню конфлікту. Основними функціями, які покладаються на місії з миробудівництва є проведення незалежних виборів, формування громадянського суспільства, розвиток економіки та інфраструктури держави. Саме ці заходи вважають якісними показниками переходу держави зі стану війни на мирний лад.

4. Постконфліктне врегулювання – Практика ОБСЄ

Відповідно до Гельсінського документу 1992 року «Виклик часу змін», *діяльність місій Організації з безпеки і співробітництва в Європі полягає у:*

- запобіганні конфліктам (локальні контакти з місцевими активістами, лідерами думки, НУО; робота з місцевими органами влади; інформування, освіта і тренування щодо питань прав людини, верховенства права, демократичних процесів, свободи преси, функціонування поліції в демократичному суспільстві, цивільного контролю над військовими; управління економічними та екологічними процесами; моніторинг виборів, раннє запобігання конфліктам);

- запобігання поновленню насильства та вирішення конфліктів (медіація, створення формальних груп держав – контактні групи; нагляд за виконанням угод; операція з підтримання миру);
- а) військова;
- б) цивільна – контроль та моніторинг; цивільна миротворча діяльність – цивільні спостерігачі, контрольні моніторингові служби;
- *постконфліктне безпекове врегулювання:*
- а) сприяння примиренню;
- б) побудова демократії;
- в) зміцнення безпеки;
- г) розвиток громадянського суспільства [20, с. 9].

ОБСЄ брала на себе роль кризового менеджера у всіх конфліктах на пострадянському просторі. Однак, сильною стороною ОБСЄ є саме медіація, а не миротворчість [20, с. 10].

Відповідно до Розділу 3 Гельсінського документу 1992 року, діяльність ОБСЄ з підтримки миру може бути спрямована як «для запобігання конфліктам, так і для спостереження за припиненням вогню і надання допомоги у підтримці припинення вогню, для спостереження за виведенням військ, надання підтримки у збереженні законності та порядку, для надання гуманітарної і медичної допомоги і допомоги біженцям» [21, с. 26].

Згідно з мандатом ОБСЄ, в таких операціях може бути задіяний цивільний та / і військовий персонал; вони можуть бути як малого, так і великого масштабу; а також здійснюватися у формах місій спостерігачів чи місій з контролю, а також внаслідок розгортання більш масштабних сил (пункт 18 Документу).

ОБСЄ підзвітна в своїй діяльності з підтримки миру ООН, що проявляється у тому, що діючий Голова ОБСЄ зобов'язаний надсилати вичерпну інформацію про всі заходи Організації до Ради Безпеки ООН. Крім того, з врахуванням характеру конфлікту та його масштабів, ОБСЄ може прийняти рішення щодо передачі питання на розгляд РБ ООН.

Механізм операцій з підтримки миру:

1. Операції з підтримки миру задіюються у тому випадку, якщо є згода безпосередньо зацікавлених сторін, їх дії носять непримусовий характер, а також їх не можна розглядати як заміну переговорам.
2. Прохання про початок здійснення операцій з підтримки миру можуть надсилатися однією або декількома державами-учасниками Комітету старших посадових осіб (КСПО) через діючого Голову ОБСЄ.

3. Рішення про початок проведення операцій з підтримки миру і направлення таких місій приймаються на основі консенсусу Радою або діючим в якості його агента КСПО.
4. Загальний політичний контроль за здійсненням операції з підтримки миру та керівництво нею здійснюється КСПО.
5. Рішення про початок операцій з підтримки миру приймається після дотримання наступних вимог:
  - встановлене ефективне та довготривале припинення вогню;
  - зацікавленими сторонами узгоджені необхідні меморандуми та домовленості;
  - надані гарантії постійної безпеки задіяного особового складу.
6. Розробка мандату місії здійснюється в межах необхідності Консультативним комітетом Центру із запобігання конфліктам. Затверджується мандат КСПО.
7. Всі держави-учасниці мають право приймати участь в операціях з підтримки миру.
8. Зацікавлені сторони беруть участь у погодженні кандидатур держав-учасниць для формування особового складу місії.

Приклади:

Місія ОБСЄ з верифікації в Косово (грудень 1998 року – березень 2001 року).

Була утворена після підписання угоди між ОБСЄ та Республікою Югославія 16 жовтня 1998 року з метою забезпечення виконання резолюцій Ради Безпеки ООН 1160 та 1199, збереження перемир'я, контролювання пересування військ, забезпечення допомоги у поверненні біженців та переміщених осіб, спостереження за проведенням виборів, допомоги у формуванні виборних органів самоуправління та поліції, сприяння дотриманню прав людини і побудови демократії.

Завданнями місії є:

- забезпечення згоди між всіма політичними опонентами у Косово у відповідності із резолюцією 1199 РБ ООН;
- впевнення в тому, що конфліктуючі сторони дотримуються перемир'я та не використовують зброю для репресій проти місцевого населення;
- покращення соціальної обстановки та створення умов для повернення біженців та переміщених осіб;
- початок змістовного переговорів про виведення політичної ситуації з кризи;

- забезпечення тісного зв'язку із силами та організаціями, присутніми в Косово;
- спостереження за виборами в Косово, гарантування їх відкритості та справедливості у відповідності із прийнятими правилами та процедурами;
- надання допомоги в створенні в Косово інститутів управління та поліцейських сил;
- інформування Постійної Ради ОБСЄ, Ради Безпеки ООН та інших органів і організацій про вжиті заходи та надання рекомендацій з питань, піднятих у резолюції 1199 Ради Безпеки ООН [21].

Крім того, ОБСЄ здійснює поліцейську діяльність у постконфліктних ситуаціях. Так, держави-учасники можуть зробити запит до ОБСЄ щодо спеціальної підтримки в сфері забезпечення правопорядку. Приклади: Організація надавала подібну посткризову підтримку Киргизстану (після подій 2010 року); Хорватії (1998–2000 роки); Македонії (2011–2012 роки).

Хорватія (1998–2000) – надання консультацій поліції з питань повернення переміщених осіб на місця їх проживання:

- з 1998 по 2000 роки Група поліцейських спостерігачів ОБСЄ в Хорватії надавали консультації та здійснювали моніторинг діяльності місцевої поліції, зокрема у зв'язку із поверненням переміщених осіб під час війни на місця проживання;
- з 2000 року Підрозділ з поліцейської діяльності сприяв проведенню реформи поліції, регіональному і міжнародному співробітництву в сфері поліцейської діяльності та налагодженню роботи поліції з населенням.

Колишня югославська Республіка Македонія (2001–2002) – надання сприяння поверненню правоохоронних сил в райони, де раніше спостерігалася кризова ситуація:

- ОБСЄ спрямувала 60 поліцейських радників для сприяння поверненню поліції в райони, де раніше спостерігалася кризова ситуація, а пізніше – для зміцнення довіри;
- Відділ розвитку поліцейської служби Контрольної місії ОБСЄ в Скоп'є допомагав у наборі та навчанні курсантів-першокурсників із недостатньо представлених етнічних груп;
- Відділ розвитку поліцейської служби Контрольної місії ОБСЄ в Скоп'є надавав допомогу уряду в реалізації національної стратегії реформування поліції – проведення учбових курсів, надання технічної допомоги у реформуванні поліції та підтримці роботи поліції з населенням за місцем проживання.

Киргизстан (2010) – сприяння постконфліктному відновленню держави:

- до Киргизстану була направлена Поліцейська консультативна група з метою допомогти знизити міжетнічну напруженість, посилити потенціал територіальних підрозділів Міністерства внутрішніх справ, консультувати місцеву поліцію з питань прав людини та основних свобод, захисту потенційно вразливих груп населення, управління громадським порядком та налагодження партнерських відносин між поліцією та громадськістю;
- у складі Поліцейської консультативної групи – кваліфікований посередник, що пройшов відповідну підготовку на місці, для роботи з представниками міських общин. Ціль його роботи у розвитку діалогу, посередницької діяльності, сприянні примиренню та відновленню довіри між різними етнічними групами.

ОБСЄ проводить подібну роботу з органами внутрішніх справ у Вірменії (з 2003 року), Азербайджані, Албанії, Косово, Чорногорії, Сербії та Таджикистані.

Питанню постконфліктного відновлення присвячений *розділ V Документу ОБСЄ про легку і стрілецьку зброю від 24 листопада 2000 року*. Зокрема, «держави-учасниці визнають, що накопичення і неконтрольоване розповсюдження стрілецької зброї можуть сприяти дестабілізації обстановки в області безпеки у постконфліктних умовах. Крім того, вони визнають, що стабільне становище в сфері безпеки, в тому числі впевненість населення у дії механізмів забезпечення безпеки, грає вирішальну роль в успішному здійсненні будь-якої програми збору стрілецької зброї і контролю за нею, а також інших постконфліктних програм, наприклад: програми утилізації стрілецької зброї».

ОБСЄ сприяє вирішенню цього питання наступним чином:

- за проханням приймаючої держави може прийняти рішення про командування осіб, що володіють необхідними знаннями у питаннях стрілецької зброї, в тому випадку, якщо це передбачено рішенням Постійної ради в рамках програми «Групи оперативної експертної підтримки та співробітництва»;
- надає допомогу у скороченні та утилізації такої зброї, а також здійсненні нагляду за такими процесами;
- надає консультаційні послуги у налагодженні та зміцненні прикордонного контролю з метою скорочення незаконного обігу стрілецької зброї [22, с. 14–16].

Постконфліктне врегулювання стане одним із пріоритетних напрямків діяльності ОБСЄ і за часів головуванням Федеративної Республіки Ні-

меччина (2016). У зв'язку з цим Німеччина виступає з ініціативою проведення структурованого діалогового процесу щодо посилення оперативних можливостей ОБСЄ, посередництва та медіації, процесів примирення, подальшого розвитку заходів зміцнення довіри та безпеки (зокрема, Віденський документ) [23, с. 4].

Також слід відзначити, що у питаннях постконфліктного відновлення *ОБСЄ співпрацює з НАТО*. Це, зокрема, підтверджується положеннями Комюніке Стамбульського самміту НАТО (червень 2004 року), де було зазначено, що у обидві інституції в значній мірі доповнюють одна одну в плані відповідальності та мають спільні інтереси, як у функціональному, так і у географічному аспектах, і НАТО «буде і надалі розвивати співробітництво з ОБСЄ в таких сферах, як запобігання конфліктам, кризове врегулювання та постконфліктне відновлення» [24].

Наразі ОБСЄ залучена в якості медіатора у декількох невирішених конфліктах: конфлікт навколо Нагорного Карабаху, конфлікт у Придністров'ї, ситуація після конфлікту у Грузії у 2008 році. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ діє також в Україні (завдання Місії не у постконфліктному врегулюванні, а у зниженні рівня напруженості та сприянні діалогу між усіма сторонами конфлікту [25]).

5. Постконфліктне врегулювання в країнах Африки

Африканський континент – це справжнє джерело різних практик щодо врегулювання збройних конфліктів. Представлені різні особливості встановлення миру і розбудови після війн.

За певних обставин миротворчі операції та операції з розбудови миру можуть мати велике значення. Якщо воєнні дії є незначними, а можливості держави щодо здійснення внутрішніх реформ досить високими, потрібно лише обмежене міжнародне втручання: країна може досягнути сталого миру за певної фінансової допомоги. І навпаки: якщо воєнні дії є значними, а можливості держави щодо здійснення внутрішніх реформ – низькими, ризик відновлення конфлікту є дуже високим.

Найбільш прийнятною формою втручання ООН в конфлікти в Африці – місії спостереження. Однак такі операції не мають можливості і повноважень створювати інституційну основу, необхідну для миру. Тому ООН має перейти від створення місій спостереження до багатоаспектних миротворчих операцій. Для збільшення їх ефективності важливим фактором є укладання мирних договорів та належне економічне сприяння, хоч політична та інституційна допомога мають першочергове значення після війни.

Важливим питанням є, чи можуть регіональні організації Африканського континенту надавати експертизу, технічну і матеріальну підтримку

ку, забезпечувати довготривале забезпечення мирних операцій. В ООН немає достатніх ресурсів, необхідних для протистояння та вирішення кризи в багатьох країнах Африки. Тому, керуючись Главою 8 Операції, розроблені ООН, але які здійснюють регіональні організації, Організація Об'єднаних Націй активно залучає регіональні організації до миротворчої діяльності та пост конфліктного регулювання.

Створення спеціального механізму вирішення конфлікту в рамках ОАЄ (Організації Африканської Єдності) збільшив її можливість ініціювати та управляти дипломатичним втручанням та вирішенням конфліктів. Проте регіональні організації часто досить близькі до сторін регіонального конфлікту, тому досить складно говорити про їх неупередженість. До того ж, їх ресурси та технічні можливості є більш обмеженими, ніж у ООН, а їх мандати не дозволяють їм брати участь у всіх аспектах пост конфліктного регулювання. Тому надзвичайно важливо запровадження тісного співробітництва між ООН та регіональними організаціями для започаткування кращих миротворчих операцій [26].

Моніторингова Група Економічного співтовариства країн Західної Африки – це західноафриканська багатостороння збройна сила, сформована із окремих армій Економічного співтовариства країн Західної Африки. Вона була утворена 29 травня 1981 року, коли 16 держав Західної Африки підписали Протокол про взаємну допомогу у питаннях оборони [27].

Серед органів, які утворювались, було домовлено щодо заснування:

- *Департамент (Authority)* – здійснює огляд загальних проблем миру та безпеки у Співтоваристві; приймає рішення щодо доцільності військових дій і, у разі необхідності, ввіряє їх здійснення Командуючому силами Об'єднаних Збройних Сил Співтовариства (AAFC) – стаття 6 Протоколу;
- *Рада з оборони* – здійснює огляд ситуації, стратегії, яку слід прийняти, та необхідні засоби втручання – стаття 8 Протоколу;
- *Комісія з оборони* – здійснює огляд технічних аспектів питань оборони – стаття 11;
- *Об'єднані Збройні Сили Співтовариства* – утворюється за необхідності та знаходиться під керівництвом Командуючого силами, призначеного Департаментом на пропозицію Ради з оборони – стаття 14.

Механізм, передбачений Протоколом про взаємну допомогу у питаннях оборони (статті 16–18):

1. Якщо проти члена Співтовариства спрямована зовнішня збройна загроза чи агресія, то глава цієї держави надсилає письмовий запит щодо допомоги діючому Голові Департаменту Економічного

співтовариства країн Західної Африки (ECOWAS) із копіями для інших членів. Наявність такого запиту означає, що ААFC ставляться у стан надзвичайної ситуації.

2. Якщо конфлікт виник між двома або більше членами Співтовариства, негайно проводиться засідання Департаменту та вживаються необхідні заходи із посередництва.
3. Об'єднані Збройні Сили не втручаються у тому випадку, якщо конфлікт є виключно внутрішнім заворушенням.

Проте, в контексті останнього пункту, внутрішні заворушення могли сприяти введенню в дію Механізму ECOWAS у тому випадку, якщо вони загрожували викликати гуманітарне лихо, становили серйозну загрозу миру та безпеці в регіоні чи мали наслідком / передбачали повалення демократично обраного уряду [28].

ECOWAS має в арсеналі механізми як доконфліктного, так і постконфліктного врегулювання. В контексті залучення ECOWAS до постконфліктного врегулювання слід відмітити Протокол про механізм запобігання, вирішення і врегулювання конфліктів, підтримки миру та безпеки від 1999 року [29].

Механізм передбачає утворення наступних органів:

- *Департамент* – найвищий орган із прийняття рішень, що формується із глав держав та урядів членів ECOWAS та відповідає за вжиття усіх заходів щодо запобігання конфліктам, їх вирішення та врегулювання, підтримки миру та безпеки, гуманітарної допомоги, будівництва миру, контролю транскордонної злочинності та розповсюдження стрілецької зброї.

Крім того, Департамент може наділяти Раду із посередництва та безпеки повноваженнями приймати від свого імені рішення щодо імплементації положень Механізму.

- *Рада із посередництва та безпеки* – складається із дев'яти держав-членів, сім з яких обираються Департаментом, а інші двоє – голова і попередній голова Департаменту (автоматичне право членства у Раді). До їх функцій належать: прийняття рішень з питань миру та безпеки у субрегіоні від імені Департаменту; погодження усіх форм інтервенції та, зокрема, прийняття рішення щодо розміщення політичних та військових місій; схвалення мандатів та положень діяльності таких місій; здійснення регулярного перегляду вищезазначеного у зв'язку із ситуаціями, що виникають; та інші.

Засідання Ради із посередництва та безпеки відбуваються на рівнях глав держав та урядів, міністрів закордонних справ, оборони та внутріш-

ніх справи, а також на рівні послів як постійних представників держав членів при Виконавчому Секретаріаті ECOWAS.

- *Виконавчий Секретаріат* – уповноважений ініціювати дії із запобігання, вирішення та врегулювання конфлікту, підтримки миру та безпеки в субрегіоні. Такі дії можуть включати з'ясування фактів, посередництво, переговори та примирення сторін конфлікту. До функцій Виконавчого Секретаріату входять: рекомендації щодо призначення Спеціального Представника та Командуючого силами для затвердження Радою із посередництва та безпеки; ведення політичної, адміністративної та операційної діяльності та надання логістичної підтримки місіям; розгортання місії із з'ясування фактів та посередництва на основі його оцінки поточної ситуації; скликання, після консультації із Головою Департаменту, усіх засідань Ради із посередництва та безпеки, Комісії із оборони та безпеки; вжиття заходів із імплементації усіх рішень Ради із посередництва та безпеки.

Стаття 17 Протоколу передбачає утворення додаткових органів для сприяння в роботі Раді з посередництва та безпеки. Серед них: Комісія із оборони і безпеки, Рада старійшин та Моніторингова група із припинення вогню (ECOMOG).

Моніторингова група складається із декількох резервних багатофункціональних модулів (цивільних та військових), розміщених у країнах їх походження, але готовий до негайного запуску. До функцій ECOMOG належать: нагляд і моніторинг; підтримка миру та відновлення миру; гуманітарна інтервенція; забезпечення виконання санкцій, в тому числі ембарго; превентивне розгортання місії; миротворчість, роззброєння та демобілізація; та інші операції, мандат на які може видати Рада із посередництва та оборони.

Безпосередньо питанням постконфліктного врегулювання присвячений Розділ IX Механізму. Зокрема, він стосується стадійної стратегії відбудови миру та загалом полягає у:

- залученні до підготовки, організації та нагляду за виборами у державах-членах, що є сторонами конфлікту.
- моніторингу та активній підтримці розвитку демократичних інституцій у таких державах;
- допомозі державам-членам, що виходять із конфлікту, шляхом участі у їх національній, соціальній, економічній та культурній відбудові.

Відповідно, до статті 44 Механізму запобігання, вирішення і врегулювання конфліктів, підтримки миру та безпеки, ECOWAS вживає наступних заходів для допомоги державам, що були сторонами конфліктів:

1. Зміцнення миру, про що зазделегідь велись переговори;
2. Встановлення умов для політичної, соціальної та економічної відбудови суспільства та урядових структур;
3. Імплементация програм із роззброєння, демобілізації та реінтеграції;
4. Поселення та реінтеграція біженців та внутрішньо переміщених осіб;
5. Допомога вразливим групам населення, включаючи дітей, старших осіб, жінок та інших.

Крім того, за необхідності, ECOWAS [32] сприяє підтримці процесів реконструкції політичної влади в державах постконфліктного стану. Така допомога може включати підготовку, організацію, моніторинг та ведення виборчого процесу, у співпраці із відповідними регіональними та міжнародними організаціями. Відбудова політичної влади має здійснюватися разом із розвитком поваги до прав людини, посиленням верховенства права в державі та зміцненням ролі судової гілки влади.

ECOWAS брала участь у постконфліктному врегулюванні наслідків Другої громадянської війни у *Ліберії* (1999–2003) та політичної кризи у *Кот-д'Івуарі* (2010–2011). Вони вважаються прикладами найбільш структурованого підходу до регіональної відбудови миру.

Стратегія ECOWAS в обох випадках полягала в наступному [30, с. 4–5]:

1. агенти миру ECOWAS (чи спеціальний комітет із представників ECOWAS, неурядових організацій та видатних особистостей) навчають сторін конфлікту щодо суті мирних домовленостей, необхідності йти на поступки та наслідків протилежного;
2. мирні домовленості мають бути спрямовані на вирішення прихованих причин конфлікту, а не на легітимізацію заворушень;
3. процес відбудови миру не має бути «аматорською» справою; співробітники ECOWAS мають мати відповідні навички із посередництва та примирення;
4. має здійснюватися контроль за роботою глав держав та урядів; звинувачені у поганому управлінні та / чи розпалі нестабільності в регіоні мають бути «публічно названі та осоромлені» у якості заходу із попередження майбутніх конфліктів.

ECOWAS та Друга громадянська війна в Ліберії.

Втручання ECOWAS у громадянську війну в Ліберії відбулось у травні 2005 року, проте на той час Механізм відбудови миру не був ратифікований необхідними двома третинами 15 держав-членів.

1. У 2002 році було проведено декілька засідань лідерів ECOWAS з метою обговорення ескалації конфлікту та пошуку мирних засобів закінчення конфлікту у Ліберії (наприклад, саміт у Ямусукро 17 травня 2002 року).

17 вересня 2002 року була створена *Міжнародна контактна група з Ліберії (ICGL)*, що складалась із представників ООН, Економічного співтовариства країн Західної Африки, Африканського союзу, Світового банку, Сполучених Штатів Америки, Гани, Нігерії, Сполученого Королівства, Німеччини, Іспанії та Швеції.

У вересні 2005 року ICGL та Уряд Ліберії підписали Програму допомоги в управлінні та економічній діяльності (GEMAP) – новий підхід до проблеми систематичної корупції в політиці.

2. Виконавчий Секретаріат та Парламент ECOWAS ініціювали переговори із Об'єднаними ліберійцями за примирення і демократію (LURD) та представниками Національної Патріотичної Партії Президента Тейлора.
3. У 2003 році був утворений об'єднаний регіональний комітет для цілей оцінки умов проведення вільних та справедливих виборів у Ліберії, а також для визначення шляхів та напрямків залучення міжнародного співтовариства до процесу припинення вогню у Ліберії.
4. У червні 2003 року ECOWAS, за підтримки США, Гани та ООН, підготувала проект домовленості щодо припинення вогню.
5. 2 липня 2003 року на саміті в Дакарі лідери ECOWAS вирішили запустити *Vanguard Force to Liberia* для стабілізації безпекової ситуації та полегшення процесу передачі влади від Президента Тейлора до його Віце-Президента Мозеса Бла.
6. 1 серпня 2003 року Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію 1497 (2003) щодо утворення багатонаціональної сили у Ліберії та оголошення готовності щодо утворення стабілізаційних сил ООН не пізніше 1 жовтня 2003 року.
7. 4 серпня 2003 року розпочала роботу Місія ECOWAS у Ліберії (ECOMIL). Її завдання: встановлення зон розмежування між усіма сторонами конфлікту з метою забезпечити процес припинення вогню; створити умови для надання гуманітарної допомоги; створити умови для свободи пересування осіб; підготувати запуск Міжнародної стабілізаційної сили.
8. ECOWAS брала активну участь у переговорах та посередництві між сторонами у конфлікті, наслідком яких стало підписання 18 серпня 2003 року у м. Акра Всеосяжної мирної домовленос-

ті, де був закріплений запит до ООН розмістити у Лівії сили ООН (UNMIL) відповідно до Розділу 7 Статуту ООН.

Відповідно до Резолюції 1509 (2003) Рада Безпеки ООН робила запит до Генерального Секретаря ООН передати повноваження із постконфліктного врегулювання у Лівії від ECOWAS до UNMIL. Це відбулося 1 жовтня 2003 року.

Важливо, що ECOWAS неодноразово наполягала на невизнанні будь-якого насильницького перехоплення влади в державі і таким чином підтверджувала підтримку Протоколу ECOWAS з демократії та належного управління від 2001 року та Рішення ОАЄ / АС, прийнятого у Алжирі у 1999 році, які засуджували антиконституційну зміну уряду.

Також у березні 2013 року ECOWAS був організований стратегічний воркшоп для цілей залучення цивільного населення до ECOWAS Резервних Сил (ESF) [31].

Широкомасштабне втручання ООН через UNMIL стало наслідком діяльності ECOWAS за підтримки Африканського Союзу [30, с. 43–48].

ECOWAS та політична криза у Кот-д'Івуарі (2002–2005 та 2010–2011).

Перше залучення ECOWAS відбулося у 2002 році, зокрема тоді, коли вона організувала надзвичайний саміт щодо кризи у Кот-д'Івуарі з метою аналізу можливостей переговорів про досягнення миру з повстанцями та подолання кризи (зустріч Аккра I від 29 вересня 2002 року під головуванням Президента Сенегалу). Присутність практично усіх лідерів країн Західної Африки та активне посередництво ECOWAS призвело до підписання Угод про припинення війни у Абіджані та Ломе.

На зустрічі Аккра I була заснована Контактна група із шести представників ECOWAS та представників Африканського союзу.

31 жовтня та 1 листопада 2002 року було підписано дві угоди, Відповідно до першої, сторони конфлікту зобов'язувались утримуватись від зловживань правами людей та підтверджували потребу у гарантуванні територіальної цілісності Кот-д'Івуару та поваги до роботи державних інституцій. Відповідно до другої домовленості, було схвалено угоду про амністію політичних в'язнів. Крім того, відбулося розміщення сил ECOWAS та Франції у Кот-д'Івуарі – *Force Licorne*.

Ініціативи, що підтримувались ECOWAS допомогли запобігти переростанню кризи у повномасштабну громадянську війну.

У січні 2003 року за посередництва ECOWAS, Франції, Африканського союзу та Офісу ООН у Західній Африці була підписана Угода Лінас-Маркуссі. Вона передбачала роззброєння усіх воюючих сторін, перебудову національної армії шляхом реструктуризації сил оборони та безпеки,

вигнання усіх найманців та амністія усіх військових осіб, затриманих під час політичної кризи. Крім того, передбачалось утворення моніторингового комітету для гарантування імплементації мирної угоди.

Не менш важливими цілями для постконфліктного врегулювання стали:

1. підтримання територіальної цілісності Кот-д'Івуару;
2. створення Уряду Національної Єдності;
3. проведення прозорих, вільних та мирних виборів.

Резолюцією Ради Безпеки ООН 1528 було створено Місію ООН у Кот-д'Івуарі (UNOCI) [30, с. 49–60].

Після другого туру президентських виборів у Кот-д'Івуарі 28 листопада 2010 року та вуличних зіткнень між прихильниками діючого президента Лорана Гбагбо із партії Івуарійський народний фронт та його противниками із Об'єднання республіканців на чолі із Алассаном Уаттара, у Кот-д'Івуарі розгорнулася політична криза.

UNOCI продовжувала свою діяльність в країні з метою захисту цивільного населення, сприяння наданню гуманітарної допомоги, підтримки івуарійського уряду та реінтеграції комбатантів, а також допомоги у сфері прав людини [33].

Відповідно, *мандат місії ООН за Резолюцією РБ ООН 2226 (2015)* полягає у наступному [34]:

- захист цивільних осіб;
- політична підтримка (зокрема, в плані проведення президентських виборів 2015 року);
- усунення тривалих загроз безпеці та вирішення завдань, пов'язаних із кордонами (зокрема, з Ліберією);
- програма роззброєння, демобілізації та реінтеграції та збір зброї (сприяння реєстрації та перевірці колишніх комбатантів та надання допомоги в оцінці та перевірці достовірності списків колишніх комбатантів; сприяння роззброєнню та репатріації іноземних озброєних елементів);
- відтворення та реформування органів безпеки (підготовка стратегії національної безпеки; консультація уряду з питань, що стосуються реформування сектора безпеки та організація майбутньої національної армії; допомога у забезпеченні підготовки особового складу служб безпеки та правоохоронних органів з питань прав людини, захисту дітей та захисту від сексуального та гендерного насилля та інше);
- нагляд за здійсненням збройного ембарго (разом із Групою експертів, створеною резолюцією 1584 (2005) здійснювати, без по-

- передження, огляд усіх озброєнь, боєприпасів та відповідних матеріальних засобів – згідно із резолюцією 2219(2015));
- сприяння дотриманню норм міжнародного гуманітарного права та права прав людини (відслідковувати випадки порушення прав людини і порушення норм міжнародного гуманітарного права; забезпечувати особливий захист жінок, яких торкнувся збройний конфлікт);
  - сприяння наданню гуманітарної допомоги;
  - публічна інформація;
  - захист персоналу ООН.

Демократична Республіка Конго. Питанням постконфліктного врегулювання у Демократичній Республіці Конго (ДРК), на основі Резолюції Ради Безпеки ООН 1925 (2010) з 1 липня 2010 року займалась *Місія ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго* – наступниця Місії ООН у ДРК [36].

Мета Місії полягала у захисті цивільного населення, співробітників гуманітарних операцій та захисників прав людини від безпосередньої загрози фізичного насилля, а також у наданні підтримки уряду ДРК в його роботі зі стабілізації та консолідації мирного процесу.

Особливості мандату Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго розкриті у Резолюції Ради Безпеки ООН 2053 (2012) [35].
Зокрема:

1. Допомога в організації роботи конголезької цивільної адміністрації, зокрема поліції, територіальної адміністрації і правоохоронних органів в районах, звільнених від озброєних груп;
2. Сприяння реформам у сфері безпеки;
3. Проведення стратегічного огляду здійснення Міжнародної стратегії із сприяння забезпеченню безпеки і стабілізації в контексті східної частини Демократичної Республіки Конго;
4. Сприяння у створенні демократичних, підзвітних та професійних органів національної безпеки та судових установ;
5. Надання підтримки в організації проведення виборів в провінціях і на місцях шляхом надання матеріально-технічної допомоги;
6. Сприяння здійсненню національної програми роззброєння, демобілізації і реінтеграції членів конголезьких збройних груп, що залишаються у східних районах ДРК;
7. Надання конголезькій владі допомоги у справі недопущення надання підтримки збройним групам за рахунок незаконної економічної діяльності та незаконної торгівлі природними ресурсами,

в тому числі і проведення вибіркових перевірок та організації регулярних відвідувань місць видобутку корисних копалин, торговельних шляхів та ринків.

24 лютого 2013 була підписана Рамкова угода щодо миру, безпеки та співробітництва для Демократичної Республіки Конго та регіону (між 11 державами регіону, головами Африканського союзу, Міжнародної конференції з району Великих озер, Співтовариства з питань розвитку країн півдня Африки та Генеральним секретарем ООН).

Резолюцією 2098 (2013) РБ ООН заснувала «бригаду оперативного втручання».

UNAMID (United Nations-African Union Mission in Darfur) – ЮНАМІД – це безпрецедентна змішана миротворча операція Африканського Союзу та Організації Об'єднаних Націй в Дарфурі, яку було розпочато у 2008 році. Станом на теперішій час є найбільш масштабною місією у світі серед подібних акцій світової спільноти.

16 листопада 2006 року в Аддіс-Абебі було прийнято домовленість про створення змішаних миротворчих сил Африканського союзу й ООН. Змішана місія була утворена відповідно до резолюції РБ № 1769 [37], прийнятої 31 липня 2007 року.

14 липня 2011 року в м. Доха (Катар) було підписано документ між представниками уряду і ряду групувань повстанців про мирне врегулювання в Дарфурі [38]. Цей офіційний документ передбачає розподіл влади, забезпечення рівної участі у владних інституціях всіх громадян Судану і мешканців Дарфуру зокрема, захист прав людини, безпеку і захист кожного на основі верховенства права, принципів рівності та недискримінації. В угоді йдеться про представництво рухів на всіх рівнях влади в Судані, висвітлюються й економічні питання: захист власності, питання доступу та наявності питної води, вільний доступ на ринки. Особлива увага приділяється фінансуванню реконструкції та відновлення інфраструктури Дарфуру, зруйнованої внаслідок конфлікту, передбачається заснування спеціального фонду, регулюється сума коштів, яку уряд Судану виділяє на відновлення регіону.

З моменту створення та функціонування ЮНАМІД Рада Безпеки ООН щорічно продовжує мандат місії на рік. Відповідно до останньої прийнятої резолюції № 2228 від 29 червня 2015 року [39] мандат місії продовжено до 30 червня 2016 року. *Таким чином, основним мандатом ЮНАМІД є захист цивільного населення, але до її задач також входить гарантування безпеки в операціях з надання гуманітарної допомоги, контроль і перевірка виконання угод, сприяння загальному політичному процесу, сприяння гарантування дотримання прав людини і законності в ціло-*

му, безперервне спостереження за кордоном з Чадом і ЦАР, а також надання відповідних доповідей.

Попри створення гібридної миротвочої місії ЮНАМІД, вже протягом 12 років в Дафурі de facto триває зброєний конфлікт, що коштував ООН та організаціям з надання гуманітарної допомоги більше 10,5 млрд. доларів США. Не зважаючи на досягнуті результати у вирішенні конфлікту, місія не може побороти насильство, у тому числі й статево насильство, в регіоні.

Ускладнює ситуацію й відсутність єдиного підходу серед держав-членів РБ ООН щодо вирішення конфлікту в Дафурі. У той час як уряд Судану закликає пришвидшити розгляд стратегії завершення операції і вказує на досягнення миру в Дафурі, США і Великобританія наполягають на проведенні переговорів з укладання нового, всеохоплюючого документу. Ці держави-члени ООН виступають за розширення мандату ЮНАМІД до досягнення миру. Китай та Російська Федерація підтримують роботу гібридної місії в рамках Мирної угоди, підписаної в м. Доха. З цього приводу варто зауважити, що ці держави не визнають злочинної природи уряду Судану, і є його основними союзниками. До того ж, згідно з інформацією, представленою у щорічному виданні Стокогольмського інституту дослідження миру, Росія неодноразово порушувала ембарго на постачання озброєння до Судану, хоч офіційна Москва це заперечувала.

Сьєрра-Леоне. Громадянська війна розпочалася в Сьєрра-Леоне у 1991 р., коли повстанці Об'єднаних Револьюційних Сил (ОРС) розпочали збройне протистояння проти урядових сил. Повстанців фінансували незаконні торговці діамантами та підтримували військові сусідніх держав. В 1990-х рр. Відбулася ескалація конфлікту, що призвела до захоплення декількох регіонів країни ОРС та їх контролю над видобутком діамантів.

Була створена Моніторингова Група Економічного співтовариства західноафриканських держав (ECOMOG) для боротьби і протистояння ОРС. До того ж, ООН започаткувала Наглядову Місію ООН в Сьєрра-Леоне (UNOMSIL) для створення атмосфери економічної та політичної стабільності. 1998 р. Збройне протистояння відновилося у більших масштабах. Мали місце масові і грубі порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини. Неспроможність ECOMOG відновити мир та гарантувати безпеку в країні призвела до створення більшої місії ООН (UNAMSIL).

Офіційне припинення війни було оголошено 18 січня 2002 р. Відбулися зміни у політичній системі, було внесено зміни до конституції. Разом з тим, влада Сьєрра-Леоне не змогла притягнути до відповідальності за воєнні злочини винних осіб, а тому ООН було створено Спеціальний Суд по Сьєрра-Леоне.

Країна далека від досягнення політичної та економічної стабільності. Важливі аспекти, такі як розбудова громадянського суспільства, реформи законодавчої та виконавчої гілок влади не отримують достатнього фінансування, незважаючи на значні фінансові впливання міжнародного співтовариства.

Економіка до сих пір ґрунтується на використанні природних ресурсів: видобутку діамантів та золота. Проте державні кордон із Ліберією та Гвінеєю недостатньо контролюються, що створює передумови для незаконної торгівлі діамантами.

Погана система освіти збільшує соціальне розшарування суспільства, а система охорони здоров'я, як один з пріоритетних напрямків постконфліктного врегулювання, не відновлено. Бідність й недостатні санітарні умови спричиняють спалахи холери та туберкульозу, стрімко розповсюджується ВІЛ/СНІД.

Таким чином, незважаючи на значні кроки міжнародної спільноти щодо стабілізації основних сфер життя в країні, ситуація залишається далекою від стабільності, зберігається висока виригідність відновлення конфлікту чи збільшення напруження у суспільстві [40].

Бурунді. Незалежність Королівства Бурунді була проголошена 1 липня 1962 року. Із того моменту влада у країні виявилася в руках тутсі, які були етнічною меншістю в новій державі. У країні почали розпалюватися міжетнічні суперечки. У жовтні 1665 року хуту спробували здійснити державний переворот, який закінчився арештами та страатами. Потім країна пережила ще декілька спроб державного перевороту. Громадянська війна у Бурунді тривала з 21 жовтня 1993 року по серпень 2005 року. Аналогічний конфлікт відбувався в Руанді у 1994 році, коли загинуло 800 тис. людей. ООН та ОАЕ засудили державний переворот, який відбувся у липні 1996 року, та ввели проти Бурунді економічні санкції.

Завдяки присутності ООН та інших міжнародних партнерів після декількох років громадянської війни у країні відновився спокій. Президент та лідер етнічного угруповання хуту підписали договір у результаті переговорів у Танзанії.

Відділення ООН в Бурунді було засновано відповідно до резолюції 1959 (2010) Ради Безпеки ООН замість Об'єднаного представництва ООН в Бурунді. Вказане відділення почало функціонувати з 01 січня 2011 року.

Рада Безпеки розглянула сьому доповідь Генерального секретаря від 21 липня 2006 року (S/2006/429) та погодилася з його рекомендацією щодо створення об'єднаного представництва ООН після виходу Опе-

рації ООН в Бурунді для підтримки досягнутого тривалого миру та стабільності.

Зусилля представництва зосереджені на зміцненні миру та демократичного управління, формування громадянського суспільства, підвищення транспарентності, підтримку свободи преси, сприяння верховенству права. Що ж стосується військового аспекту, то Відділення також займається роззброєнням, демобілізацією, реінтеграцією та реформуванням у сфері безпеки; сприяє захисту прав людини та викоріненню безкарності.

Відділення також приділяє значну увагу залученню міжнародних та локальних донорів для проведення пріоритетних заходів у рамках урядової програми щодо боротьби з бідністю [41].

У кінці 2015 року ситуація в країні загострилася, можливим варіантом для недопущення розгортання нової громадянської війни може стати введення 20-тисячного контингенту, що дислокується в сусідній Демократичній Республіці Конго, або введення Східноафриканських резервних сил від імені Африканського союзу.

18 березня 2016 року Рада Безпеки обговорила ситуацію в Бурунді. Генеральний Секретар Пан Гі Мун звернувся до посередників із проханням активізувати зусилля та переходити від практики «гасіння пожеж» до превентивної дипломатії. «Східноафриканське суспільство, Африканський Союз та ООН як посередники повинні працювати разом у справі надання професійної допомоги, якої так потребує Бурунді у такий складний для неї час» – заявив Пан Гі Мун [42].

Судан. 09 січня 2005 року між урядом Судану та Народно-визвольним рухом було підписано Всеохоплюючу мирну угоду.

Рада Безпеки у своїй резолюції 1590 (2005) від 24 березня 2005 року постановила заснувати Місію ООН в Судані з метою підтримки виконання Всеохоплюючої угоди від 09 січня 2005 року, а також для виконання певних функцій, що стосуються гуманітарної допомоги та захисту прав людини.

Місія ООН займалась наданням сторонам добрих послуг та політичної підтримки, контролювала та забезпечувала безпеку, а також пропонувала допомогу у різних сферах, у тому числі управління, відновлення та розвитку.

09 липня 2011 року Місія ООН у Судані завершила свій мандат одночасно з оголошенням незалежності Південного Судану. Створення Республіки Судан стало завершенням шестирічного мирного процесу [43].

Однак, приймаючи 08 липня 2011 року резолюцію 1996 (2011), Рада Безпеки визначила, що ситуація в Південному Судані продовжує бути неспокійною та загрожувати міжнародному миру та безпеці в регіоні, та заснувала Місію ООН в Південному Судані.

Після того, як у грудні 2013 року спалахнула нова хвиля насилля, Рада Безпеки своєю резолюцією 2155 (2014) постановила посилити військовий компонент (7000 – військовий персонал, 900 – поліцейський (у тому числі 31 – українець) Місії, а в якості завдань виділила такі як захист цивільного населення, моніторинг прав людини, підтримка в доставці гуманітарної допомоги та контроль над припиненням військових дій [44].

Гаїті. Місія ООН по стабілізації в Гаїті була заснована 01 червня 2004 року відповідно до резолюції 1542 (2004) Ради Безпеки. Місія ООН отримала повноваження Багатонаціональних тимчасових сил, створених за погодженням із Радою Безпеки у лютому 2004 року, після того, як збройний конфлікт охопив декілька міст держави, а президент Бертран Арістід був вимушений покинути країну.

Руйнівний землетрус 12 січня 2010 року, у результаті якого загинули 220 тис. осіб, включаючи 96 миротворців ООН, завдав сильних збитків інфраструктурі країни та різко погіршив і без того складну економічну ситуацію Гаїті. Рада Безпеки своєю резолюцією 1908 від 19 січня 2010 року підтримала рекомендацію Генерального Секретаря щодо збільшення загальної чисельності сил Місії з метою підтримати зусилля щодо негайного відновлення, реконструкції та забезпечення стабільності в країні.

Після президентських виборів 2011 року Місія продовжує виконувати свій початковий мандат по відновленню безпеки та стабільності, сприяння політичному процесу, зміцненню державних закладів та правоохоронних структур Гаїті, а також заохочення та забезпечення прав людини [45].

Висновки

Припинення вогню не означає остаточне вирішення конфлікту, а на практиці, на жаль, часто підтверджується, що без вжиття належних заходів з регулювання і стабілізації існує висока вирогідність відновлення чи загострення конфлікту. Тому першочерговим завданням постконфліктного регулювання є запобігання повторному виникненню конфлікту, а також поєднання в собі елементів державного будівництва, правосуддя перехідного періоду та заходів з відновлення.

До осовних сфер суспільного життя, які є пріоритетними у відновленні та мають функціонувати належним чином, належать гарантування безпеки, відновлення інфраструктури, верховенство права, децентралізація, економічне відновлення.

Держави, що постраждали внаслідок збройного конфлікту, не мають оживлості відновити всі перераховані вище сфери суспільного життя, гарантувати мир і стабільність, а тому участь міжнародного співтова-

ривства у вигляді міжнародних урядових і неурядових організацій є розповсюдженою практикою.

Всі заходи, яких вживають як міжнародні учасники, так і безпосередньо самі держави, мають відповідати нормам міжнародного права. Нещодавно виник і вживається термін *jus post bellum*, що являє собою сукупність норм різних галузей міжнародного права, дотримання яких і виконання зобов'язань є архіважливим. Це, як правило, норми міжнародного гуманітарного, кримінального права, права людини тощо.

Роль першої скрипки у питанні врегулювання конфліктів та гарантування миру відіграє ООН. Ця міжнародна організація пройшла тривалий шлях розвитку та вдосконалення своїх миротворчих функцій. Сьогодні постконфліктне врегулювання в рамках ООН включає досить широкий спектр повноважень, а у деяких випадках навіть делегування ООН функцій виконавчих та адміністративних органів.

В ООН було засновано Комісію з миробудівництва, яка мобілізує зусилля, пропонує комплексні стратегії постконфліктного врегулювання. Сучасні миротворчі місії мають комплексний характер. Вони сприяють відновленню державності, прав людини та громадського порядку.

ОБСЄ запобігає поновленню насильства та сприяє вирішенню конфліктів на регіональному рівні. В сфері постконфліктного врегулювання вона сприяє примиренню, розбудові демократії, зміцненню безпеки та розвитку громадянського суспільства.

Сильною стороною організації є медіація, а не миротворчість. Місія ОБСЄ з верифікації в Косово мала досить широкий спектр повноважень, включаючи збереження миру, забезпечення повернення біженців, спостереження за проведенням виборів, сприяння дотриманню прав людини.

На Африканському континенті, напевно, відбувалося і відбувається найбільша кількість світових конфліктів. Практика та ефективність їх вирішення є досить різними. Уроки, винесені з цього питання, можуть знадобитись й для вирішення конфлікту в Україні.

Неоднозначно можна оцінити й роботу регіональних організацій в Африці. Так, незважаючи на створення інституційно-правового механізму постконфліктного врегулювання Економічним Співтовариством країн Західної Африки, участь цієї організації в багатьох випадках є обмеженою, неефективними виявились і вжиті нею заходи. Порівняно успішними виявились миротворчі місії в Ліберії та Кот-д'Івуарі, в той час як Судан, Дарфур, Сьєрра-Леоне, Бурунді та інші залишаються гарячими точками на карті світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Wendy Lambourne. Pos-conflict peace-building: meeting human needs for justice and reconciliation//Peace, Conflict and Development. – Issue Four, April, 2004. – P.2–24
2. Vincent Chetail. Post-Conflict Peacebuilding: A Lexicon. – Oxford, 2009. – P.15
3. Rebecca Spence, Post-conflict peacebuilding: who determines the peace?, in Rethinking Humanitarian aim conference proceedings, University of Queensland [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uq.edu.au/politics/conferences/nhc/index.htm>
4. Повестка дня для мира 1992 года [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/ga/documents/gakey.shtml>
5. Massimo Fusato. Disarmament, Demobilization and Reintegration of Ex-Combatants [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.beyondintractability.org/essay/demobilization>
6. Capacity development in Post-Conflict Countries, the United Nations Development Programme, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/capacity-development/capacity-development-in-post-conflict-countries/CD%20in%20post%20conflict%20countries.pdf>
7. Governance in Post-Conflict Societies/Edit. Derik W.Brinkerhoff. – London: Routledge, 2007. – P. 5
8. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies Report of the Secretary-General Combatants [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipu.org/splz-e/unga07/law.pdf>
9. Local Governance, peace building and state building in post-conflict settings: a UNDP Discussion Paper [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unctf.org/gfld/docs/post-conflict.pdf>
10. Christian Schaller. Towards an International Legal Framework for Post-conflict Peacebuilding. – Berlin: German Institute for international and Security Affairs, 2009. – P.13
11. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_310
12. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154
13. Конвенція о статусе беженцев 1951 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/refugees.shtml
14. Керівні принципи внутрішнього переміщення 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unhcr.org/43ce1cff2.html>
15. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010

16. В. Ф. Заемский ООН и миротворчество. Курс лекций- 2-е изд., испр. и доп. – М. : Международные отношения, 2012. – 328 с.
17. Болгов О.Е. Роль ООН в забезпеченні міжнародної безпеки після «холодної війни» (міжнародно-правові питання) (дис. на здоб. ... к. ю. н. за спец. 12.00.11). – К., 1999. – 148 с.
18. ООН на страже мира и безопасности во всем мире [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/aboutun/booklet/peace.shtml>
19. Комиссия по миростроительству [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/peacebuilding/>
20. Досвід врегулювання конфліктів у світі: Уроки для України // Під ред. К. Заремби. – К., 2016. – 36с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/media/o-00413758-a-00038006.pdf>
21. Миссия ОБСЕ по верификации в Косово [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://peacekeeping-centre.in.ua/Museum/Kosovo/Verif-inf.htm>
22. Документ ОБСЕ о легком и стрелковом оружии // ОБСЕ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mfa.gov.by/upload/UMB/OSCE_Document_on_Small_Arms_and_light_Weapons_rus.pdf
23. Обновить диалог, вернуть доверие, восстановить безопасность: Основные направления председательства Германии в ОБСЕ в 2016г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.germania.diplo.de/contentblob/4694784/Daten/6202791/oszebroschuere.pdf>
24. Поздняк В. Взаимодействие НАТО и ОБСЕ: эффект взаимодополняемости // проект “Wider Europe” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://review.w-europe.org/16/3.html>
25. Спеціальна моніторингова місія ОБСЕ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/116924?download=true>
26. Betty Bigombe, Paul Collier and Nicholas Sambanis. Policies for Building Post-Conflict Peace. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2011/07/20/000333038_201107_20021822/Rendered/PDF/630490WP0Polic0g0Box03615130PUBLIC0.pdf
27. Protocol relating to mutual assistance of defence / Economic Community of West African States [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/3827~v~Protocole d Assistance Mutuelle en matiere de Defense.pdf>
28. Eboe Hutchful, The ECOMOG experience with peacekeeping in West Africa / Monograph No. 36: Whither Peacekeeping in Africa? April 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.issafrica.org/pubs/Monographs/No36/ECOMOG.html>
29. Protocol relating to the mechanism for conflict prevention, management, resolution, peace-keeping and security Economic Community of West African States [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zif-berlin.org/fileadmin/uploads/analyse/dokumente/ECOWAS_Protocol_ConflictPrevention.pdf
30. Prosper Addo, Peace-making in West Africa: Progress and Prospects, KAIPTC Monograph No. 3, November 2005 [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу: http://www.kaiptc.org/publications/monographs/monographs/mono-3_addo.aspx
31. Political affairs, Economic Community of West African States [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecowas.int/ecowas-sectors/political-affairs/>
  32. ECOWAS and the Subregional Peacekeeping in Liberia / The Journal of Humanitarian Assistance, September 25, 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.tufts.edu/jha/archives/66>
  33. Операція ООН в Кот-д'Ивуаре [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/peacekeeping/missions/unoci/>
  34. Операція ООН в Кот-д'Ивуаре: мандат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/peacekeeping/missions/unoci/mandate.shtml>
  35. Резолюція СБ ООН 2053 (2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/393/15/PDF/N1239315.pdf?OpenElement>
  36. Справочная информация о МООНСДПК / МООНСДПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/peacekeeping/missions/monusco/background.shtml>
  37. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1769 від 31 липня 2007 року [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://daccess-ods.un.org/TMP/4396599.23315048.html>
  38. Doha Document for peace in Darfur. . [Електронний ресурс]– Режим доступу: <https://unamid.unmissions.org/Portals/UNAMID/DDPD%20English.pdf>
  39. Резолюція Ради Безпеки ООН № 2228 від 29 червня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/201/62/PDF/N1520162.pdf?OpenElement>
  40. Filip Filipov. Post-conflict Peacebuilding:Strategies and Lessons from Bosnia and Herzegovina, El Salvador and Sierra Leone. Some thoughts from the rights to education and health. – Santiago: Social Development Division? Human Rights Unit. – 2006. – P. 30–35
  41. Отделения Организации Объединенных Наций в Бурунди [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/peace/missions/burundi.shtml>
  42. Пан Ги Мун призвал активизировать посреднические усилия по выходу из бурундийского кризиса [Електронний ресурс] // Центр новостей ООН. Режим доступу: <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=25641>
  43. Миссия ООН в Судане завершает свой мандат одновременно с объявлением независимости самой молодой страны мира – Южного Судана [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/peacekeeping/missions/past/unmiss/>
  44. Защита гражданских лиц, мониторинг прав человека и контроль за соблюдением соглашения о прекращении военных действий [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/peacekeeping/missions/unmiss/>
  45. Восстановление безопасности и стабильности [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/peacekeeping/missions/minustah/>